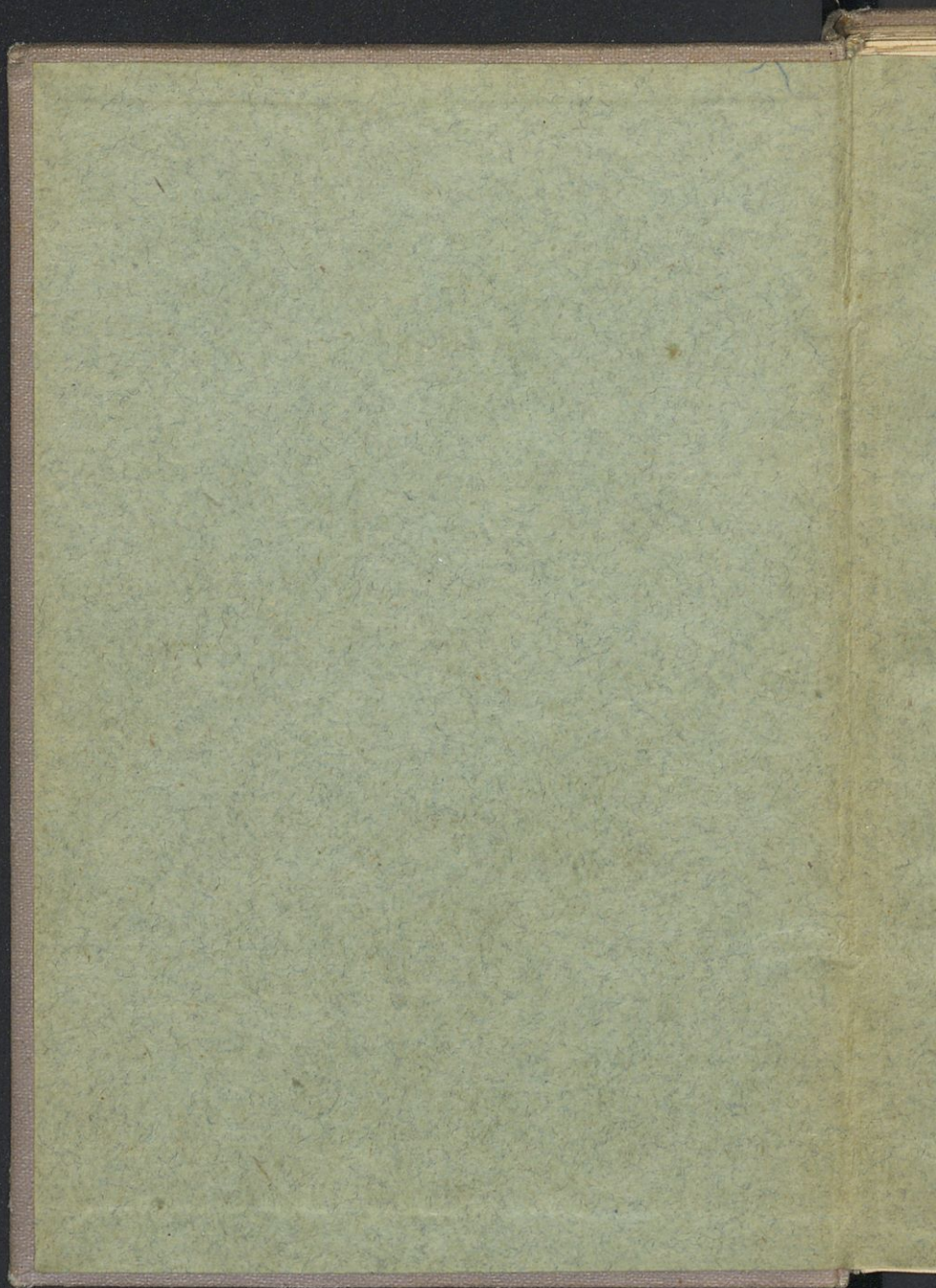

VI
X 37.979
4

Ant. Medved:
= Za pravdo =
in sree.

Clawson

ANTON MEDVED:

ZA PRAVDO
IN SRCE ▲ ▲ ▲

TRAGEDIJA V 5 DEJANJH

Ivan Uroševič

LJUBLJANA 1907

ZALOŽILA ○○○○○○○○○○○○
KATOLIŠKA BUKVARNA
○○○○○○○○○ V LJUBLJANI

34.979

II-X-f

IN = 030000880

TISKALA TISKARNA KATOL. TISK. DRUŠTVA, POSTOJNA.

Osebe.

Barbara plemenita Bela, grajščakinja na Raki.

Erazem, nje sin.

Ivan Krstnik Valvazor, grajščak na Turnu in v Krškem.

Štefan Gregorijanec, grajščak v Mokricah.

Krištof Ložan, grajščak na Belniku.

Lokvanec,

Andrej, njegov sin,

Oberč,

Podlesnik,

Končan,

Zorič,

} kmetje iz sosednjih sel.

Slepec Grajan, nekdanji grajščinski logar.

Katarina, njegova hči.

Dizma, grajščinski oskrbnik na Raki.

Sli. Kmetje. Dekleta. Uskoki. Godci. Hlapca.

Prvo dejanje.

Gozd, ki se zadaj vzvišuje. Na skrajni desni vhod v
logarjevo kočo. Pri vratih klop. Nad klopjo okno z
odprtimi lesenimi linami.

1. prizor.

Lokvanec, Oberč, Podlesnik.

(Sede na klopi.)

Lokvanec.

Andrejca nista nič videla?

Oberč.

Mislil sem, da je tukaj. Saj je več tukaj nego doma.

Podlesnik.

Kaj hočete! Ljubezen, mladina ...

Lokvanec.

Dizma gre.

Oberč.

Ta vrag nam je vedno za petami.

Lokvanec.

Malo smo se le počili. Pojdimo zdaj!

(Vstanejo.)

2. prizor.

Prejšnji, Dizma.

Dizma.

(Pride z leve z majhnim zavojem.)

Tako! Tako! (Porogljivo.) Lepi gonjači, pridni gonjači to! Blagor ti, divjačina!

Oberč.

Vsak človek je potreben počitka.

Dizma.

Dobro, da prihaja gospod Erazem. (Odide na desno za kočo.)

Lokvanec.

(Zavzdigne pest.)

Le počakajte! Še bomo gonili. In divjačina boste vi, prokleti trinogi! (Odidejo v hrib.)

3. prizor.

Erazem, Dizma.

Dizma.

(Da zavoj Erazmu.)

Gospa mati vam pošilja.

Erazem.

(Vzame zavoj in ga položi na klop.)

Dobro, dobro! Vem; kakov prigrizek je. Hvala!
Le pojdi zdaj! Hočem biti sam! (Dizma odide nazaj.)

4. prizor.

Erazem.

Ne morem več nositi in ne bom.
In vendar se mi zdi tako težko
izreči resno, kar občutim resno!
Koga se le bojim? Čemu? Zakaj?
Na dan, beseda! Zgodi se, karkoli!

(Potrka na okno.)

He! Katarina! Pojdi malo ven!
Jaz sem. Erazem. Stopi malo k meni!

5. prizor.

Erazem, Katarina.

Katarina. (Boječe.)

Gospod! Kaj je?

Erazem.

Nič hudega, dekle.

Prišel sem spet pogledat tvoj obrazek.

(Prime jo za roko.)

Nič se ne boj! Kako ti je, moj angel?

(Katarina odtegne roko.)

Katarina.

(Gleda okrog sebe.)

Odkod vas je prinesla pot? Kaj veste?

Erazem.

Kaj vem? Ah nekaj, kar ti tudi vedi!

Da! Nekaj bodeš čula zdaj od mene —

ne slutiš tega in slutila nisi,

mordà ni v svojih sanjah sanjala.

Beseda se mi gnete v grlu — vendar
privri na dan in ti jo sliši jasno!

Katarina.

Gospod, povejte! Jaz poslušam pazno.

Kaj meni pač imate razodeti

tako posebnega, da me osupne?

Erazem.

Predvsem raztrgati zaveso moram
med nama celo od vrhá do tal.

Pozabi, Katarina, kaj sem jaz,

da sem grajščak bogat in plemenit,

da sem gospod očetov, tvoj gospod,

pozabi in si misli, da sem človek,
kateremu je Bog srce podaril —
srce čuteče, kot je vi imate.
Povej mi, Katarina, ali misliš,
kar hočem, ali moreš pozabiti
za nekaj časa mojega stanu,
za nekaj časa zdaj — potem za vedno?

Katarina.

Zakaj naj to pozabim, moj gospod?
Vi ste bogat grajščak in naš gospod,
a ste seveda tudi človek, ne li,
kot mi, ki nosimo srce čuteče?

Erazem.

Z odgovorom sem tvojim zadovoljen.
Zato ti lahko zdaj povem, kar čutim.
A ti odpri posluh, odpri srce,
ker v meni govori poslej srce.

(Prestane.)

Ko prvič sem videl tvoje lice,
(ob lanskem lovu je bilo, ti veš,)
tedaj me je pogrelo v dno srca.
Ne vem, zakaj, a meni se je zdelo,
da se pretaka v tebi modra kri,
da lahko bila bi najlepša knežnja,
kar jih sedi po zemeljskih prestolih.

Katarina.

(Povesi obraz.)

Gospod, ne dalje, o ne dalje! Vi ste . . .

Erazem.

Dejal sem, da pozabi, kaj sem jaz!
In dalje me poslušaj! — Prvi hip

osupnil sem, obstal samo očaran,
zatem nedolgo zopet te pozabil.
A kmalu mi je pred oči začel
hoditi lep in mil in ljub obraz,
o lep, kot zlato solnce na iztoku,
o mil, kot luna v jezero vtopljen, a
o ljub, kot rosen cvet ob rujni zarji,
in meni se je svet ob njem pomlajal,
in v meni so se tajala čutila,
kot breznov sneg pod žarkom pomladanskim,
in jaz sem se ves predrugačil v kratkem.

(Prestane.)

A ko sem se prebudil iz omame,
ki v nji sem plaval kakor nezaveden,
tedaj železna pest razuma v glavi
udari lepo lice in odžene — —
Jaz upam, Katarina, da me umeš.
To lice, Katarina, nosiš — ti.

Katarina.

Besede umem, ali vas ne umem.

Erazem.

Pred nekaj dnevi sem te zopet videl.
In zbežal je razum kot zimski duh.
Odložil sem orožje -- bil sem zmagan.
Zavzet sem slušal tvoj preprosti govor,
tvoj zvonki spev, tvoj jasni smeh iz srca,
zatapljal sem se v tvoj pogled globoki,
pogled, ki plava v njem vsa tvoja duša,
najblažja duša

Katarina.

O gospod, molčite!
Mori me vaša prevelika hvala.

Erazem.

(Prime jo po majhnem premoru zopet za roko.)

Dovolj je besedi. Povej mi zdaj,
dekle najdražje, samo in odkrito,
povej, če hočeš biti mi družica,
soproga, sklenjena z menoj do smrti?

Katarina.

Gospod! Resneje govorite! Prosim.
Tako lepo ste govorili vedno —
Kaj šalite se z deklico ubogo?

Erazem.

Tako slovesno in globokoresno
iz hrama na stežaj odprte duše
povedal sem ti te besede zdaj,
da je zamé slovesnejša edina
molitev. O veruj mi, Katarina!

Katarina.

Če resno govorili ste zares,
resnejše mislite še zdaj na to,
kako preženete iz srca čustvo,
ki lahko vas onečasti pred svetom.

Erazem.

Onečasti? Povej, zakaj, kako?
Pred kom? In ako tudi, ako tudi.
Kdo more srcu zapovedovati.
To čuti, onega ne čuti? Kdo?
O Katarina, prosim te, pozabi,
Pozabi, kaj sem jaz! Od tega časa
zaté gorim, zaté storim, kar hočeš.
In ti se me ne boj! Ta žar, ki mene
razgreva zdaj, tako je čist kot vroč.

Mar sem zato ljubezni vreden manj,
ker sem po rodu višji? Dobro vem,
da ravno rod med nama dela prêpad,
a jaz ga prekoračim lahke duše.
Le kratek čas mi je odsojen tukaj.
Povej mi, Katarina, ali čutiš
vsaj iskro spoštovanja zame? Reci!

Katarina.

(Potegne svojo roko iz njegove).
Gospod, jaz ne verujem, ker ne morem.
In ko bi vam verjela, kje bi mogla
na to vprašanje sama odvrniti
vam samim, precej – ? Ah, saj ne verujem..

Erazem.

Jaz ne zaslužim tvoje neprijazni.
A bodi! Danes več ne bom govoril.
Pokažem pak ti kmalu, v prvih dneh,
da govorim resnično, kakor čutim.
Ne mine ena ura in doma
razkrijem to, kar tebi sem razkril
i svoji materi. Zdaj lahko veš,
da resen je in trden moj namen.

Katarina.

O Bog! Iz tega vzide zlo. Molčite,
kot bodem jaz o tem na vek molčala!

Erazem.

Ne boj se hudega! Preveč poznam
ljubečo svojo mater. Trdno upam,
da mi dovoli vse, kar me osreči.
Največje zlo pa zame ti pripraviš,
če mi zapreš srce nad vse najdražje.
Podaj roko, prijazno me poglej!
(Seže ji v roko.)

Ne srdi se namé! Glej, nikdar nisem
najmanjega ti storil zla. Zdravstvuj!
Odití moram. Katarina, z Bogom!

(Nekaj časa molči.)

Nobene mi besede ne privoščiš?

Katarina.

Zdravstvujte! Srečno se vrnite
domov! O nič na srdim se na vas.

Erazem.

Vsaj to! (Katarina gre v kočó.)

Ohrani Bog te, draga duša!

Da srečno vidiva se kmalu spet!

6. prizor.

Erazem.

(Hoče proti levi, a v tem počí strel. Klecne.)
Ojoj! Ojoj! (Prime se za nogo. Njegova puška se sproži
in strel sfrčí v zrak.) Moj Bog! Pomagajte! Gorje!
Ustreljen sem!

Katarina.

(Priteče. Kmalu za njo pritava Grajan.)

Za Boga! Kaj je? (Prestraši se.) Gospod! (Skloni
se k njemu.) Ali ste mrtvi? Kaj se vam je zgodilo?

Erazem.

(Težko ječe.)

Obstreljen sem. Obstreljen. O Bog, kako to boli.
(Tišči se za spodnji del noge.) O kdo je streljal, nepre-
mišljeno streljal?

Katarina.

Kje imate rano? Povejte! Naj jo izperem, naj jo
obvežem. Sveta Devica! Kako je to prišlo? Ali naj

vas z očetom preneseva v sobo! Seveda! Oče!
Stopite bližje! (Prime očeta za roko in ga vede k ranjencu.)
Oče, naš gospod je obstreljen.

Grajan.

Kateri gospod — a — jaz nič ne vidim.

Katarina.

Naš gospod z Rake, mladi gospod. Primiva ga,
prenesiva ga v kočo! Tukaj primite oče! (Hočeta ga
vzdigniti.)

Erazem.

(Zaječi.)

Pustita me, pustita me! Prosim vaju. Ne smem
se geniti. Več jih mora biti. — Pokličita ljudi, tova-
riše, gonjače! — O kdo je streljal! Počasi! Tako.
(Položita ga zopet na tla.)

7. prizor.

Prejšnji. Gregorijanec in Ložan.

Ložan.

Je li res? Res! Slutnja me ni varala. (Skloni se
k Erazmu.) Gospod Erazem, kako je? Rana ni ne-
varna. (Zatrobi v rog.)

Erazem.

V nogo sem zadet. Mislim, da ne do smrti. A
bolečine, hu!

Gregorijanec,

Vendar za Boga! Kaj mislite, da imate ranjenca
zunaj na tleh na mrazu! Nesimo ga noter!

Katarina.

Hotela sva že z očetom, a gospoda je preveč bolelo. Teba je več rok.

Ložan.

Kaj veš ti, deklina! Nosil je treba. Hajdi! Pojdi brž, da jih spleteš s starcem. Kaj premišljaš! Da bi te bes . . . !

(Katarina odvede očeta.)

Gregorijanec.

Kje je Valvazor? Kje gonjači? Vraga, kdo je streljal tako nepremišljeno? Ali ga bode moči prenesti domov?

Erazem.

Oh ne, oh ne! Tu naj počivam! V kočo me prenesite! Umrl bi spotoma. Pokličite Valvazorja! (Ložan zatrobi vnovič v rog.)

8. prizor.

Prejšnji. Valvazor. Dizma.

Gregorijanec.

Kaj se vendar mudiš? Kje imaš gonjače? Poglej nesrečo!

Valvazor.

(Skloni se k Erazmu.)

Erazem, kaj ti je? Nesrečnik! (Pogradi mu čelo.)

Erazem.

Kako me boli! Prenesite me na mehko posteljo! (Gregorijanec in Ložan se menita.)

Valvazor.

Erazem! Že pleto nosila gonjači in logarjeva. Precej bo vse gotovo. Od katere strani je prišel strel? Ali veš? Vidiš, to je imenitno vedeti.

Erazem.

Če prav sodim, od té. (Pokaže proti hribu.) A prišel je tako hitro, kakor blisk z neba. Potem se je sprožila še moja puška.

Valvazor.

Hvala Bogu, da srečno!

Dizma.

(Valvazorju skrivnostno.)

Nekaj sumim. Dovolite, da se oddaljim.

(Odide za kočo.)

Valvazor.

To je storil sovražnik. Bog mu odpusti veliki greh! Vse poizvemo. A za zdaj pusti to misel, Erazem, da ti srd ne rani tudi srca. Le miren bodi! Poglej, nosila so že dopletena.

9. prizor.

Prejšnji. Katarina. Grajan. Lokvanec. Oberč. Dva grajska hlapca.

(Polože nosila na tla.)

Valvazor.

Počakajte! Previdno! Vzdignimo ga vsi in polagoma! (Vzdignejo ga na nosila, ranjenec nekterikrat zajeci.)

Katarina.

(Obriše skrivaj solzo.)

Ubogi gospod!

Erazem.

O hvala vam! Lepo ste me vzdignili. Prenesite me zdaj na gorko!

(Valvazor in grajska hlapca ga neseta v kočo. Grajan in Katarina za njimi.)

Gregorijanec.

(Lokvancu krhko.)

Kdo je streljal?

Lokvanec.

Bog ve. Jaz ne.

Gregorijanec.

Vidva tedaj nista bila ob naši strani?

Oberč.

To je gotovo. Saj smo gonjači.

Ložàn.

Iz tega ljudstva boš prekleto malo izvlekel.

Gregorijanec.

Od nas nihče ni streljal. Iz nebes strel tudi ni prišel. V gozdu nismo videli nikogar razven sebe in vaju. Torej —? (Stopi bližje k Lokvancu.) A —?

Lokvanec.

Gospod, kaj mislite?

Ložàn.

Ali vidiš, ali čuješ? To ti znajo.

Lokvanec.

(Z resnim povdarkom.)

Gospoda, jaz vprašam, kaj mislita?

Gregorijanec.

Kaj misliva? Ali ti nisem povedal?

Oberč.

(Hitro.)

Nas imate na sumu. Po krivici na sumu. Toda prosim, za živega Boga prosim, izbijte si ta sum iz glave!

Ložan.

Tako torej, tako torej! Ha, ha, ha! Naglo se menjamo. Zdaj kmetje zapovedujejo nam, ne mi njim. Še sumiti ne smeš. Ali si slišal, Štefan? (Rohneč proti Lokvancu in Oberču.) Kdo mi sme prepovedovati misli? Kaj? Psi!

Lokvanec.

(Mirno.)

Misli prepoveduje Bog. Besede pa tudi mi, ako natolcujejo. Ali ne poznata osme božje zapovedi?

Gregorijanec.

Molči! Ti naju ne boš učil. (Stopi prav blizu k Lokvancu, le ta odstopi.)

Oberč.

Lokvanec, midva sva storila svojo dolžnost. Prosim te, idiva!

Ložan.

Nikamor, dokler vas hočemo rabiti! Tukaj ostanita! Stvar mora priti na dan še danes, precej, tukaj...

Oberč.

Ako naju rabite, odkažite nama delo! Psovanja nečeva čakati.

Gregorijanec.

Le potrpite, prevzetne duše! Še drugače se vam bo godilo, kakor doslej. Predobro vam je, zato ste tako oholi. O vam že izbijemo vašo upornost z bičem, z gladom . . .

Lokvanec.

(Odločno.)

Jaz grem. Oberč, pojdi z menoj! (Prime za puško.) Tudi mi smo ljudje. Pravica zaspi časih, a se vzbudi jačja, kot preje. Pojdiva! (Odideta. Gregorijanec in Ložan gledata zaničljivo za njima.)

10. prizor.

Prejšnji. Valvazor.

Valvazor.

Kaj je bilo?

Ložan.

Glavo bi stavil, da nista nedolžna pri tem. Prihuljeno, prikrito ljudstvo!

Valvazor.

Kako? Menita se o kmetih. Da bi ona dva . . . Ne, ne! Tako hitro ne smemo soditi. Več previdnosti jima pač prisojam.

Ložan.

No, no! Videli bomo. Vse pride na dan, kar se zgodi.

Valvazor.

Erazma ne smemo prelagati. Preveč trpi. Tako sem sklenil. Vidva pojdiva na Rako in počasi in previdno pripravita gospo Barbaro na to nezgodo! Za vama pridemo mi in ga prinesemo. Mati bi omedlela, ko bi vse zaznala nenadoma. Pojdiva! Saj je prav tako?

Gregorijanec.

Dobro, dobro! (Valvazor se vrne v koč.)

Ložàn.

Ta mož bo toliko časa miril in tolažil in z lepa ravnal, dokler ga bridka izkušnja ne izuči. (Prime Gregorijanca pod pazduho.) Povedati hočem, kaj sem včeraj čul o sóseshkih kmetih. V Tahijevi koži ne bi bil rad. (Odideta.)

11. prizor.

Valvazor. Katarina. Dva hlapca z Erazmom na nosilih.

Valvazor.

Le počasi stopajmo! (Boža Erazina.) Pogum, Erazem! Vse bo dobro, vse bo dobro.

Erazem.

Hvala. Katarina, z Bogom! (Ponudi ji desnico.) Z Bogom!

Valvazor.

Ne trudi se! Le pojdimo! (Katarini s trdim glasom.) Kmalu pridemo zopet sem. In takrat se pripravita z očetom!

Katarina. (Plašno.)

Na kaj?

Valvazor.

Na odkritosrčne odgovore. Na nič družega.
(Odidejo.)

12. prizor.

Katarina.

(Gleda nekaj časa zamišljena za odešlimi. Pokrije čelo.)
Moj Bog! Kaj je vse to bilo? — Ali se mi je sanjalo?

— — Vse mi vrši po glavi. — Srce me teži, kakor kamen. (Čez nekaj časa rahlomilo.) Ah, ubogi Erazem!

Lokvanec Andrej.

(Stopi v tem izza drevja potihoma za njo in jo potrka na ramo.) He, Katarina! Le tako naprej, le tako naprej! (Hitro izgine.)

Katarina.

(Zdrzne in se obrne.)

Kdo je!? O Marija!

Lokvanec Andrej.

(Iz hoste.)

Drugič pomerim boljše.

Katarina.

Kdo je? Kdo —? Moj Bog! (Ugleda Dizmo, ki je stopil izza koč pred prag.) Vi ste tukaj? Ali niste čuli? Bog! Kako sem se ustrašila!

13. prizor.

Katarina. Dizma.

Dizma.

Kako bi se ne! Saj sem se jaz tudi.

Katarina.

Gospoda so odnesli.

Dizma.

Zato sem hotel tudi jaz iti.

Katarina.

Še zdaj se vsa tremem. Ali ste slišali besede?

Dizma.

Ktere? Vajine? Z Erazmom? Nekaj sem jih, a ne do konca. Pa tudi te besede sem slišal, ki jih je nekdo iz hoste vrgel. Prav prijazne niso bile zate, kaj, Katarina? Saj si glas izpoznala, ne?

Katarina.

Kdo bi bil? Tako hitro je odšel.

Dizma.

I no. Andrej Lokvanec je bil iz Zalesja. Ali ga res nisi poznala po glasu?

Katarina.

Andrej je bil. Res je. Bil je Andrej. A kam je izginil? (Jame klicati proti hribu.) Andrejec! Andrejec! (Gre nekoliko v hrib.)

Dizma.

Ne vem, ali res ni vedela, kdo je bil. — O ti pet narisanih vragov! Te besede! „Pomerim boljše.“ O tristo gozdnih škratov! Kaj pa to? Meni, meni se zdi . . . (Udari se po čelu.) Kaj pa — — o kleti Andrej, kaj si zinil!

Katarina.

(Vrne se boječa.)

Nikogar ni. Morda ni bil Andrejec. Ta bi prišel gotovo k nam.

Dizma.

Ali si čula besede, Katarina?

Katarina.

Ne vem, kaj je mislil. Tudi čula ga nisem dobro, ker je prišel tako nenadoma.

Dizma.

„He, Katarina, le tako naprej! Drugič pomerim boljše!“ Te besede je izrekel. In kaj je mislil reči? Ali naj ti razložim?

Katarina.

(Zmedena.)

Jaz ne vem. On je tako nagel.

Dizma.

Zares nagel. Kaj je zinil fant! Zlodej, še meni ni všeč, da sem ga slišal. „Drugič pomerim boljše.“ Torej enkrat je meril, a slabo. Na koga bo meril, oziroma je meril? Na koga drugega, kakor na tistega, ki mu hodi v zelje in to je, to je Erazem plemeniti Bela. In koga je pred kratkim od strani zadel strel v nogo? – Erazma, našega mladega gospoda. Katarina, ali prav razlagam?

Katarina.

(Razburjena.)

Ne, tega ni mislil. Tega ni storil. Ne, nikdar ne! Bog, kaj mislite! Vi ste krivični, vi natolcujete. Ne, ne, ne...

Dizma.

Počasi, dekle! Kaj bom zavijal! Blag človek sem. Ako mi znaš te besede drugače razložiti na kakoršenkoli način, precej odstopim od svoje sodbe, ker sem blag človek.

Katarina.

Kaj jaz vem, kaj je mislil. Pove naj mi sam, odkritosrčno ...!

Dizma.

Ako ti stokrat pove in vselej drugače ali vselej enako, mene ne prepriča in ne prepriča, da bi drugače

misllil, kakor je govoril in celo kar jasno govoril. Te besede naj čuje katerikoli sodnik na zemlji in vsi izgovori in razgovori ga ne rešijo obsodbe. Jaz sicer tega ne privoščim tebi, ker sem silno blag človek; a baš zato resnicoljuben.

Katarina.

(Poljokaje.)

Potem ga ne zatožite! O prosim vas, ne pahnite ga v nesrečo! (Prime ga za obe roki.) Gospod Dizma, kakor se Bog prosi, ne zatožite ga!

Dizma.

Kaj bi ga tožil! Ne bom ga tožil in ne, Katarina, ker sem silno blag človek, in záte, záte bi že celo storil vse!

Katarina.

Stotera vam zahvala! Bodite tako dobri, usmiljeni! Gorje njemu, ko bi o teh besedah kdo izvedel! Oh, zato molčite, dobri gospod Dizma!

Dizma.

Samo nekaj bi rad povprašal. Saj upam, da mi boš povedala odkrito. Preje sem slišal nekaj sladkih, prav prijaznih in pa resnih besedi, ki jih je govoril gospod Erazem s teboj. Sicer pa nisem vlekel na ušesa, ker sem jaz to že preje vedel, da mu ti ne moreš iz glave in srca. Torej, kaj pa in kako ti misliš ž njim? Vidiš, jaz bi to silno rad vedel, ker sem tebi in njemu zelo naklonjen in bi rad kaj pomagal vmes, ko bi se dalo. Prav rad, ker sem dober človek.

Katarina.

Oh, kaj mislim? Nič ne mislim.

Dizma.

Ne, ne tako! Kaj bi tisto! Nekaj že misliš, saj nisi brez glave. In jaz menda tudi smem slišati, saj sem bil ravno preje dobri gospod Dizma.

Katarina.

Saj veste, kdo in zakaj je preje zaklical usodne besede.

Dizma.

Seveda mi je znano. Toda – kdo te ume – ali ti Erazmove besede res niso segle prav nič do srca? O Katarina, o Katarina, nikar se ne igray, nikar ne odpahni od sebe sreče, ki le malokomu tako smehljaje roko ponuja, kakor tebi. Vidiš, gospod Erazem te ima rad, čez mero rad in ima najblažji namen s teboj. Pomisli samo in pred vsem, kako je on bogat. Na Ogrskem ima grajščine in posestva. Tukaj mu prinašajo leto in dan polje in vinogradi

Katarina.

(Zamahne z roko.)

Gospod Dizma, kaj je meni do bogastva! Moj oče časih pojejo:

Kaj je meni carsko blago,
ako nimam, kar je meni drago.

Samo bogastvo me nikoli ne oslepi, preje odvrne.

Dizma.

Ti delaš krivico sebi in njemu. Tako blagih src še ni utripalo mnogo na Raki, kakor je Erazmovo, čuješ?

Katarina.

Ali sem kdaj to tajila. Ali nisem bila in sem še vsa prijazna proti gospodu? Ali ne priznavam povsod

glasno, da ima sočutje z ubogim kmetom? Kaj hočete torej od mene še vedeti, gospod Dizma?

Dizma.

Vidim, da se ogiblješ mojemu vprašanju. Čemu bi dalje izpraševal! A nečesa te hočem vendar opomniti in to s kratkimi besedami v globok premislek. Dvoje življenj se odpira pred teboj. Ktero boš izbrala. Eno ob strani viteza, bogatina, blagega Erazma, drugo ob strani kmeta, ubožca, zalaznega Andrejca. Kdo ti je ljubši? On, ki te odkrito ljubi, ali on, ki bi skoro postal — morilec.

Katarina.

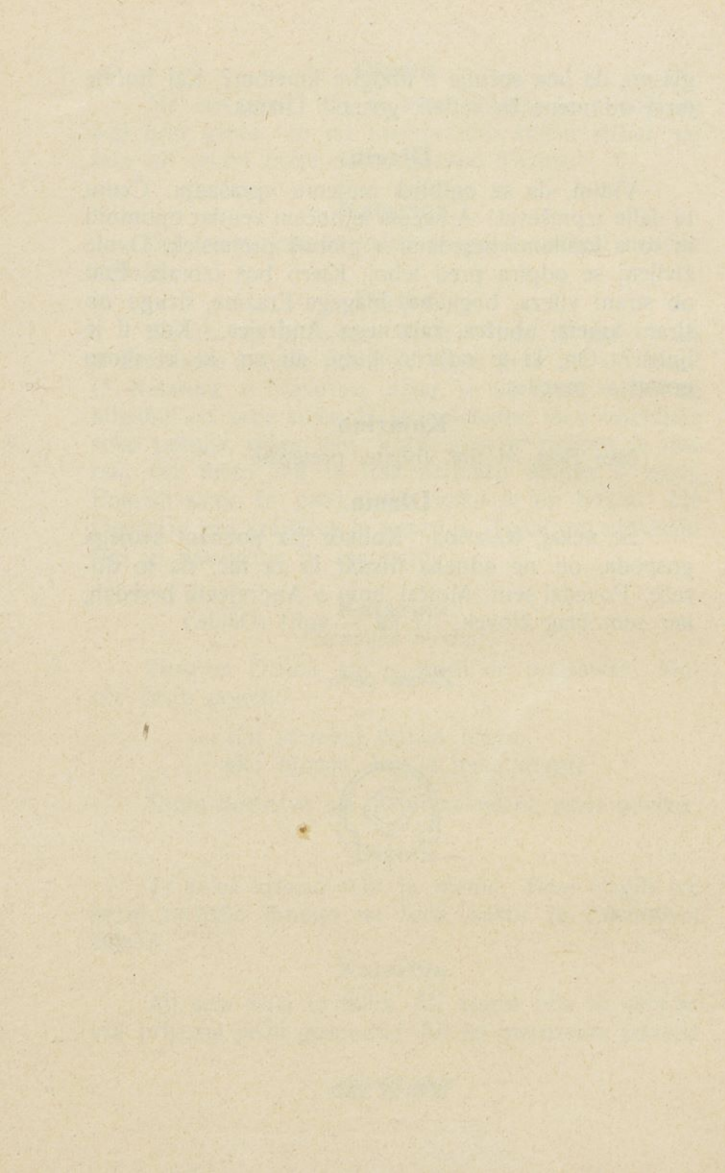
Moj Bog, vi me ubijate, pretezate . . .!

Dizma.

Še nekaj, Katarina. Kolikor jaz poznam svojega gospoda, on ne odneha nikdar in za nič, da to doseže. Povedal sem. Molčal bom o Andrejevih besedah, ker sem blag človek. Ti pa — voli! (Odide.)

Zavesa pade.

Drugo dejanje.

Soba v logarjevi hiši. Na levo vrata v čum nato.
Jasa v gozdu.

1. prizor.

Grajan. Katarina.

Grajan. (Plete koš.)

Težak je čas za kmeta, kot nikdar
doslej, kar meni sveti luč življenja.
Živali nemi ne godi se slabše,
in sužnjikom poganov nekedanjih
ni trje šlo, kot gre ubogim kmetom.
Kaj še imamo svojega? Ničesar.
Ni zemlje, da bi dom postavil svoj,
ni časa, da bi delal zase kaj,
ni prava, ni sodnika, nič, nikjer ...
Mi smo telo samo bolešno, gnilo,
iz katerega sesâ pijavka kri.
Gospodi več velja žival najmanjša
kot mi ljudje z neumrjočo dušo.
Oh, ali nekdanj vendar je bilo
drugače, vse drugače boljše, lepše!
Za delo smo dobili svojo plačo,
in kadar smo izpolnili dolžnost
gospodi svoji kot podložni kmetje
z denarjem, ali z delom, ali s čim,
bili smo prosti zopet in veseli.
A zdaj teži naklada za naklado,
za davkom davek, tlaka podvojena
na kmeta jarem, ki je neprenosen.

Nikjer pomoči, brez tolažbe, upa
trpeti in trpeti, Bog pravični!
Prehudo je za stan, ki je potreben
kot drugi vsi stanovi in še bolj. —

Katarina. (Sedi pri kolovratu.)

Andrejec mi je pravil oni dan,
da cesar sam se hoče potegniti
za tlačene ratarje. Ali ne?

Grajan.

Beseda in dejanje — dve reči.
On kod prihaja neki zdaj pomoč?
Kdo brani nas in kdo nam sodi pravo?
Kdo pregleduje po gradovih bukve,
v katerih je zložena stara pravda?
Kar se grajščaku zdi, veli, dobi
od kmeta? Kdo naklade nam nadeva?
Mar vemo? A plačujemo jih vendar.
In kazni za prestopke kdo nalaga?
Grajščaki, kakoršne hote sami.
Nihče ni z nami na vesoljnem svetu,
če Bog nad nami ni. Usoda trpka!
Na Turškem bil sem rob. Z žarečim ostnom
iztaknili so mi oči sovragi.
Sto drugov z manoj je tedaj vihtelo
neštetokrat svoj ostri meč za dom:
in vendar, ali morem reči danes,
da dom imam, svoj dom? In drugi,
kar je živih, morejo li reči,
kaj in koga pred Turki so branili?
Tovorna smo živina za grajščake,
In Katarina, meni le verjemi,
da naju tu pusti samo Erazem
in ne njegova srepa mati. Vedi!

Med slabimi je on še najmilejši.
Le žal, da vodi mati grad, ne on!

Katarina.

Oh, kadar me opomnite slepote,
na svojo mater zmislim se tedaj,
ki nikdar nisem je poznala, oče.

Grajan.

Bog bodi njeni duši milostiv!
Za strašno smrt jo odškoduj na nebu!

Katarina.

Za strašno smrt? Moj oče, kaj je to?
To čujem prvikrat. Za Boga kaj?

Grajan.

Sekira turška jo je k tlom podrla.
Jaz sem ubranil tebe, šibko dete,
ker sem te skril v podstrešje v kup sena.
Ujet sem bil, a še v pravem času
naznanil sem nekomu, kje si skrita.
On te je rešil; a čez leto dan
pri Zagrebu odrešen sem te našel
doma spet zdravo v vasi pri Lokvancu.
Lokvanec, ded Andrejčev, je takrat
z menoj uklenjen v tihi noči zbežal.
On vedel je zaté, on te je rešil,
ohranil meni za večer življenja.
Bodiva mu hvaležna jaz in ti!
Že davno ga pokriva črna zemlja. —

Katarina.

(Pokrije lice.)

Uboga mati! Jaz velikrat molim,
za njo. Bog ji za vsako zlo povrni!

Grajan.

Trpljenja dosti sem okusil že,
in vendar sem vesel, Bogu hvaležen,
da tebe vsaj imam ob svoji strani.
Sicer bi tudi jaz najbrže spal
pod zemljo, kjer vrstniki moji spe.

2. prizor

Prejšnja. Dizma.

Dizma.

Dober dan, Katarinica, dober dan oče, Grajan!
Mir vama bodi! Da bi vama srečo prinesel moj prihod!

Grajan.

Hvala Bogu, tudi sama sva srečna.

Dizma.

Kako je, dekle? Nekako upala se mi zdiš. Seveda,
skrbi, skrbi! — Kaj pa sesti mi ne bodeš rekla? Glej
jo, prijaznost neprijazno!

Katarina.

Ako želite, lahko sedete. Navadno pri nas stoje
opravite.

Dizma.

Danes bi pa skoraj sedel, ker je popravek važen
in utegnemo kaj zakasneti.

Grajan.

Važen popravek? Vi vzbujate radovednost.

Dizma.

Da, da, važen popravek in pa siten; vidva ne
vesta, kako siten.

Grajan.

Vaši doslejšnji opravitki so bili zmerom sitni za vas in naju. Dovolite mi te besede! Res sitni, odkrito govorim.

Dizma.

Ni tako hudo menda! Danes hočemo priti do nekega konca, ker meni samemu se že toži hoditi v enomer iz gradu semkaj. Katarinica, le poslušaj!

Katarina.

Začnite toraj! Jaz poslušam. Čim preje začnete, tem preje končate.

Dizma.

Saj se vama ni treba tako nevednih delati. Saj vesta, kaj hočem povedati, pravzaprav vprašati in izvedeti. Moj in vajin gospod Erazem še enkrat in zadnjikrat vpraša tebe, Katarina, če hočeš priti na grad. Oba lahko verjameta, kako blag namen ima s teboj, dekle, kako lahko osreči tebe in očeta. On sam bi prišel, a pravi, da je že toliko govoril s teboj, da prav lahko veš, kaj misli in kako gorko te ljubi.

Grajan.

Jaz sem rekel in zopet rečem, da ne. Ali ni to dovolj?

Dizma.

Jaz pa vaju prosim v imenu svojega gospoda, da ga nikar ne žalita in nikar ne podirajta njemu in sebi sreče. Dobro vama želim, ker sem blag človek. In, ko bi jaz tudi najmanje slutil, da nima gospod tako lepih namenov, kakor govori, jaz bi vama prvi svetoval: nikar! Zatorej premislita, premisli zlasti ti, Katarina, kaj izrečeš z besedico: ne! Ti odločiš, oče lahko samo svetuje.

Katarina.

Povedala sem mu prvič to, kar mu še danes odgovarjam. Ne verujem. In ko bi tudi verovala, kako naj grem iz borne, a ljube mi domače koče na grad med ptujce po krvi, oh, in še bolj po srcu. Ob svojem očetu sem bila in bom srečna. Ali pa bom tudi ob strani bogatega plemenitaša?

Grajan.

Čemu govoriš? Jaz sem rekel in zopet rečem, da ne. Pustite naju živeti mirno v nizki koči, gospod pa naj si izbere na visokem gradu ponosno plemkinjo. Med nami zija prepad, ki ga ni izkopala sama kri, temveč sila, ki nas tlačane biča.

Dizma.

Ali pa vesta, da je vitez Erazem tudi vajin gospod, ki vama dobro hoče, ali vama lahko tudi zlo stori, kaj?

Grajan.

Veva, dobro veva. In kaj nama more storiti?

Dizma.

Oče Grajan! Rečem vam, vi ste predrzni. In da vas sliši gospa na Raki, kdo ve, kako bi se vam godilo.

Grajan.

Kako? Še enkrat rečem, kaj nama more storiti gospa?

Dizma.

Zapodi vas lahko iz koče, ki je nje last. Ali veste?

Grajan.

To bi ona storila? Mogoče. Dandanašnji je vse mogoče.

Dizma.

Katarina, s teboj pred vsem govorim. Še enkrat te resno in ljubeznivo vprašam: Ali res ne maraš sprejeti ponudbe? Zarotim te, da ti bo še žal. Jaz ti želim dobro.

Katarina.

O, gospod Dizma! Kako težka vprašanja mi dajete in hočete, da bi vam precej in jasno odgovorila!

Dizma.

Kakor hočeš; meni je dosti. Doslej je bil opravek važen, odslej bo pa siten. Imam povelje, da vaju zapodim iz logarske koč, kamor se naseli nekdo drugi. In ker ste zlasti vi, Grajan, tako uporni, rečem vama, da imata precej zapustiti ta dom, še nocoj.

Grajan.

Tako! Tako. Usmiljeni ljudje!

Katarina. (Proseče.)

Moj Bog, kdo je to ukazal! Oh, oče, saj ne pojdemo. (Prime očeta za roko in joka.)

Grajan.

Zdaj veš, kam bi šla, zdaj čutiš. Midva pojdeva, Dizma, ali nocoj še ne. Lepo službo imate. Ha, svojo milo hčer takim neusmiljencem v roke!

Dizma.

Molči! starec! Ti si kriv nesreče svoje hčere. Ti sam.

Grajan.

Jaz edini imam oblast nad njo. Nikdar, nikdar, ponavljam!

Dizma.

Na, stari jezik! (Udari ga z bičem.) Ali boš molčal, ali ne?

Katarina.

O gospod, o gospod, pustite očeta!

Grajan.

Tako! Ti tepeš starca, ki je toliko na svetu prebil, ki je građu toliko let zvesto služil. Sramuj se!

Dizma.

Molči! pravim! Kdo je tukaj gospod! Sicer te ošinem še enkrat z dvojno močjo! (Zavzdigne bič.)

3. prizor.

Prejšnji. Andrej.

(Pride nenadoma, skoči k Dizmu in ga z rokami prime za roki.)

Stoj! Kaj delaš tu? Ali si človek, da tepeš starega moža?

Dizma.

Pusti me! (Brani se, a se ne more iztrgati.)

Andrej.

Preje te ne izpustim, dokler ti ne izpustiš biča. Ali te moti vrag, da pretepaš starost? Sram te bodi!

Grajan.

O Andrejec, Bog te je prinesel. Tepel me je brezbožni človek. (Joka.)

Andrej.

Izpusti bič, sicer te stisnem, da ti zapokajo vse krivične kosti. Ali boš izpustil!

Dizma.

(Ipusti bič iz rok.)

Čakaj, mladenič! Ako bi ti vedel, kar jaz o tebi vem.

Katarina.

Moj Bog! Gorje, Andrejec, umiri se! Ti si jezen.

Andrej.

Ali naj molim ob taki pošasti?

Dizma.

Le počasi, fant! Ne bodi naenkrat tako prevzeten! Čakaj no! Jaz sem preblag človek. Ti, Andrej, kmet iz Zalesja — --

Katarina.

O saj je dobro, oh, saj je dobro . . .

Dizma.

Nič ni dobro. Slabo je zate, še bolj pa za tebe, Andrej. Ti si kletu neumno ravnal, da si me pestil, Kaj je tebi mari, kar imam jaz z ljudmi.

Andrej.

Hodi strani! Opravi si za danes. Da se ti kaj hujšega ne zgodi — --

Dizma.

Ne, ne, tako hitro ne grem. Čakaj, da k sapi pridem. (Počasi.) Ti, Andrej, kdo pa je zadnjič po hosti streljal, pa ne na divjačino — kaj? No!

Andrej.

Kaj tebi mar, kje in kaj streljam jaz?

Dizma.

To nič! Samo to, kaj si streljal ali koga? Andrejec, le pomisli!

Katarina.

O Bog! Oče pojdiva v čumnato! Vi ste razburjeni. Pojdite! Oče, lepo vas prosim. (Vede siloma očeta v čumnato.)

4. prizor.

Dizma. Andrej.

Andrej.

Gospod Dizma, vam se sanja ali blede.

Dizma.

O prav nič. Čakaj! Vprašati hočem drugače. Kdo pa je zadnjič govoril besede: „Hé, Katarina, le tako naprej! Drugič pomerim boljše.“ Jaz sem jih slišal in — razumel. Ali veš? In tako ravnaš, tako z menoj, Andrej?

Andrej.

Kakor zaslužite. Kdo je govoril te besede?

Dizma.

Ti. Kdo drugi? In jaz jih umem, prav natanko umem. In ako jih povem na Raki gospe Barbari ali gospodu Erazmu, Andrej — kaj? Ti postajaš nemiren, tvoj obraz bledi! Ali vidiš, kako si nespametno ravnal z menoj? Doslej sem molčal, odslej ne bom. Z Bogom! (Hoče oditi.)

Andrej.

Počakajte!

Dizma.

Nič ne bom čakal. Z Bogom! (Hoče zopet oditi. Andrej ga prime za roko.)

Andrej.

Jaz pravim, da počakajte! Vaš smeh ali posmeh vam hitro preženem z usten. Vi ste me vprašali in jaz Vam nisem odgovoril. Gospod Dizma, zdaj pa hočem jaz vprašati in vi odgovorite — ali ne, kakor vam je ljubše. Hé, gospod Dizma (Pošepeta mu nekaj na uho.) Kaj? (Gleda ga ostro.)

Dizma.

Andrej, ti se šališ? O, kaj ti misliš, kje, kdaj, kako, kdo, odklej, čemu, odkod, kam? Povej no, povej no, če kaj veš!

Andrej.

I, vse vem. Na celo vrsto tvojih vprašanj vem dolge odgovore. Kje? — Tam ne, kjer ti misliš zdaj. Kdaj? Večkrat in enkrat po zimi, po noči. Kdo? — Ti, ki nisi vreden, da te kdo gospoda imenuje. Kako? — Z lopato in dolgimi krivičnimi prsti. Odkdaj? — Morda, odkar živiš tukaj na Raki. Čemu? — To veš sam najbolje. Da nasitiš svoje skopo, lakomno srce. Odkod? — Z grada iz krvavih naših žuljev. Kam? — V gozd, v temo, katere sin si. No, Dizma, ali si zadovoljen za danes? Če hočeš, povem na široko.

Dizma.

Ti nič ne veš. Ti si izmišljuješ. Kaj se ti blôdi ..

Andrej.

Čemu si lansko zimo po noči ob osmi uri prišel v ta gozd? Kaj? Jaz sem te videl, srečal in vprašal in ti si mi odgovoril, da si se prišel hladit. Ha, ha, po zimi hladit! In jaz bi ti morda celó verjel, da nisem vedel, kako se prideš včasih v gozd potit z lopato. Kaj bi tudi nadalje govoril. Jaz vem, jaz imam,lišiš, imam, jaz imam, če hočem. Ali še nisi zadovoljen?

Dizma.

(Stopi k njemu.)

Andrejec, če imaš, molči? Prosim te, molči; tudi jaz bom molčal. A jaz ti ne verjamem, dokler ne vidim. Povej mi, kje imaš?

Andrej.

Počasi, počasi. Kje? Saj sem ti povedal. Tam ne, kjer misliš ti.

Dizma.

Zato pravim, da nič ne veš, in ne.

Andrej.

Dosti. Jaz se ne maram danes še dalje prepirati. Pridi nocoj v tèmi sèm, in jaz te povedem na ono mesto. Ali je prav? Jaz te bom tu čakal. Sedaj bodi konec besedij! Pridi, če hočeš, povedal ti bom še kaj. In molči, sicer si ob vse — tudi ob dobro ime.

Dizma.

Jaz pridem. (Odide.)

5. prizor.

Andrej.

Le čakaj, ti krivična duša, čakaj.
Na dan naj pride tvoje zlo početje!
Kar jaz sem storil, moral sem storiti,
ker sem iskal pravice svete zase.
A ti pijèš iz ljudstva kri, hodobnik!
O ne bojim se tebe, gospod Dizma,
ti blagi Dizma, plemenita duša!
Hé, Katarina! Pridi! Kje si? Sem!

6. prizor.

Katarina. Andrej.

Katarina.

Kaj hočeš, kaj želiš, Andrej?

Andrej.

Poslušaj!

Po kaj prišel je, ki je zdaj odšel?

Katarina.

Saj veš po kaj. Po kar že hodi dolgo.

Andrej.

In kaj si mu ti danes odvrnila?

Zakaj je tepel tvojega očeta?

Zakaj si ti prešla iz sobe preje?

Katarina.

Odgovor moj je bil enak poprejšnjim.

Očetov pak je bil ostrejši danes.

Andrej.

Naprej! Zakaj si šla iz sobe preje?

Katarina.

Ker se bojim prepirov, bojev,
in ker bi oče še trdó govoril,
razdražil vnovič oskrbnikov srd.

Andrej.

Tako! Mogoče. Katarina ti!

Poglej me s svojimi očmi, poglej!

(Prime jo za obe roki.)

Jaz pravim, da poglej, tako, poglej!

(Pogleda ga naglo.)

Katarina.

Andrej! Za Boga. Ali si ob um?
Kaj to pomenja!

Andrej.

Mnogo, zame vse.
O Katarina, tebe me je skrb.
Gorje obema, če ti je morda
srce zastrupil, sladko govoreč
tam gori tisti . . .

(Pokaže s pestjo proti gradu.)

Sama veš kedo.

Gorje ti rečem.

Katarina.

O Andrej, kako
naenkrat se mi čuden zdiš. Zakaj
pogled ti ves je besen v zadnjih dneh?

Andrej.

Zakaj? Ti vprašaš še zakaj, ti —?
Oh morda si nedolžna še tako,
tako udana mi iz duše dnà,
tako vsa moja,

(Prime jo zopet za roke.)

da ne slutiš niti,
kaj zahrumelo mi je v ozkih prsih —
da, ti si moja vsa, edino moja,
do smrti zvesta, vekomaj ljubeča — —

Katarina.

A ti si se premenil ves, Andrej,
o ti si ves drugačen, kakor nekdam,
v besedah rezek in v pogledih oster,
in — in — moj Bog . . . jaz zate se bojim — —

Če je resnica . . . če sem prav umela —
Gorjé — o kaj si storil, kaj si mislil?

Andrej.

O tem mi ne govôri, Katarina!
Pozabi teh besed za vedno! Pomni!
Ne boj se zame! Kar sem takrat storil,
od mene ni krivica, ni najmanja.
Pokazal sem, da tebe ne pustim,
za nič, nikdar, nikomur na vsem svetu.

(Milo.)

Ne sodi me preostro; kaj jaz morem
če tebe v svojem srcu sem izvolil?
Kje najdeš leva krotkega takó,
da ne bi te napadel, če mu hočeš
odvzeti dragi plen? Jaz nisem divji,
pri tebi sem krotak, kot mirno jagnje,
a tudi planem v smrt, če bode treba.

7. prizor.

Prejšnja. Grajan.

Grajan.

Zahvaljen, moj Andrejec, stokrat, stokrat,
da si me rešil trdega srcá,
brezbožnika! Sam Bog ga bode kaznil.
O, da imam plačilo zate! Bog
naj te poplača, dobri moj mladenič!

Andrej.

Jaz storil sem samó dolžnost, tem rajši,
ker veže me ljubezen gorka k vama,
ker me razjeda črt na oskrbnika.
Plačilo, oče moj, Grajan, plačilo —
to mi je vaša hči, najdražja hči,
ki hočete jo meni zaročiti.

Grajan.

Da, tebi in nikomur drugemu
na svetu. To prisegam.

Andrej.

Hvala Vam!

Jaz čuvati jo hočem, kot oko
in vam ozarjati večer življenja
z ljubeznijo udano in pokorno.
Zato, moj dragi oče, dobri oče,
storite, česar sem vas prosil že,
in danes vnovič prosim.

Grajan.

Česa prosiš?

Andrej.

Pred vas naj tu poklekneva, in vi
očetov blagoslov izgovorite
nad nama! Trdno hočem vedeti,
da je družica moja Katarina,
od vas mi dana s svetim blagoslovom.
Napoči buren čas ob kratkem tod,
za njim napoči miren, lep in jasen,
in takrat naju zveže večna vez.
O pojdi, Katarina, in poklekni!
Pripravljen zdi se oče.

(Prime jo za roko.)

Pojdi, pojdi!

Katarina.

Zakaj se ti mudi?

Andrej.

Zakaj se mi —

Ne vprašaj me, vprašaje me ne žali!

(Poklekneti.)

Grajan.

Le pokleknila, draga mi otroka!
Kot slepi Izak sina Jakoba,
jaz tebe blagoslavljam, moj Andrej:
naj Bog ti roso da z neba na polje,
in plodno zemljo dosti vina, žita.
In ti, bogastvo moje, radost moja,
spomin pokojne in nezabne žene,
ti moja hči, ob njega močni strani
uživaj srečo, zadovoljna leta!
Tema preide, dan na nebu vzide
nekoč zatiranim seljakom tudi.
Pravice orel krila razprostre,
V zaščito sprejme vsakega človeka.
O da bi doživela že vidva
te dneve blažene! Morda jih bosta.
Ko bode prêpad med gospôdo in
med nami ljudsko pravo premostilo,
ko bode vedel kmet, za koga dela
pod svojo streho, na zemljišči svojem
gojil in ljubil svojo bo družino.
Jaz pač ostavim preje domovino
solzâ – dokler pa bodem še na zemlji,
ne pozabita, da sem vajini oče,
tem bolj podpore vreden, čim starejši.
(Vstaneta in ga poljubita.)

8. prizor.

Prejšnji. Lokvanec.

Lokvanec.

Hvala Bogu, da sem te vendar dobil! Moj sin,
zakaj te nikdar ni doma?

Andrej.

Saj daleč nisem od doma. Sicer pa je, kakor sami veste, tukaj moj drugi dom.

Lokvanec.

V teh resnih dnevih. (Šepeta mu nekaj na uho.)

Katarina.

Oh meni je tako nekako tesno pri srcu. Pojdiva, oče! Vidim, da imata svoje pomenke. Andrejčev oče je prišel. Ali greste?

Grajan.

Idiva torej, da ju ne zmotiva! Kakor hočeš, Katarina. (Gresta na desno stran v čumnato.)

9. prizor.

Andrej. Lokvanec.

Lokvanec.

(Ogleda za. odešlima.) Vidiš, ni, da bi skrival teh besed pred Grajanom, ali boljše je vendar, da jih kolikor mogoče manj vé. Vse se nam lahko pokvari, če pride reč na dan. Do dvajset tisoč jih štejejo. Vsi so z raznim orožjem preskrbljeni. Celo nekaj topov imajo. Tahi je poročal deželnim stanovom, piše na različne strani, menda celo nadvojdi Karolu. A kaj, ko je prepozno!

Andrej.

Torej, oče, dan rešilni se bliža tudi za nas. O kako si ga želim jaz! Pred to zverjo, ki preži na jagnje, bom potem varen, in jaz, oče, — potem bom zopet zmirom ob vaši strani.

Lokvanec.

Pusti za sedaj te misli, Andrej! Tu je treba nedeljene moči za našo sveto stvar. Vse drugo lahko potem uravnaš. Čemu se v enomer plaziš tod, podnevi in ponoči? Nekaterikrat sem bil že nevoljen.

Andrej.

(Razburjen.)

Kaj mi pomaga vsa prostost, vsa zmaga, če mi ukrade kdo najdražji zaklad? O, jaz ne morem spati, misliti nič, dokler ni ona varna. Gorje, če se je kdo dotakne . . .!

Lokvanec.

Andrej, jaz imam o drugem s teboj govoriti! Čuj! Oberč je šel sinoči v Klanec, kjer zbira Ilija svojo vojsko. Nam je pred vsem vedeti, kdaj se očitno vzdigne ž njo, kam jo misli udariti, kdaj pride v naše obližje, kje naj se mu pridružimo. Vse to snujejo na Hrvaškem Pasan, Magaj, Gobec in on. S Končanom in Podlesnikom in z nekaterimi drugimi sem že govoril, kje naj se zberemo in počakamo Oberča. Poslal sem dva zanesljiva hlapca v Vrbičje in Kotanj, da povabita enega ali dva vaščana k temu shodu. Ti pak pojdi precej v Laze in Zavodje z istim opravkom. Čas je kratko odmerjen. Oberč bo hodil celo noč, da ga tukaj ne pogreše. Vsi skupaj se dokončno pomenimo, kako bi ukrenili, kadar izvemo natančno načrt voditelja Ilije.

Andrej.

Kdaj bo shod in kje?

Lokvanec.

Shod? Še nocoj, Oberč utegne vsak čas priti, ali je morda že prišel. Snidemo se ne daleč od

tukaj med onima dvema gabroma, saj veš, kjer smo
lani sekali.

Andrej.

Tam? Kako da tam? Zberimo se drugje!

Lokvanec.

Povedan vsem je ta kraj. Zdaj ne moremo pre-
minjati. In čemu tudi?

(Andrejec se zamisli.)

V vasi se ne moremo, ker bi vzbudili sum in ker se
na vse vaščane doslej še ne moremo zanesti. Prišel
je neki ukaz na krške uradnike in gradove, da naj
ostro pazijo na pomenke, ki jih imamo mi, zlasti,
kadar nas je več zbranih. Kraj pak, ki sem ga do-
ločil, je prvič zelo pripraven za tuje vaščane, ker sem
ga jim lahko opisal, in je vsem enako daleč do njega.
Drugič je varen pred grajskimi, ker ne morejo do
njega, kakor mimo te kočice ali skozi vas. Tu in tam
pa lahko nastavimo stražnike, ki nas opozore z do-
govorjenim znamenjem na opasnega došleca. Nocoj
torej, kadar se dodobra stemni, snidemo se tam. Iz
Zavodja in Laz privedi jih ti na mesto! Le-ti bi
namreč teže pogodili pravo stezo.

Andrej.

(Kakor bi se nečesa spomnil.)

Dobro, dobro! Jaz bom tukaj stražil s puško.
Iz te ustrelim, kadar pride kdo od grajskih sèm.
Takrat se razidite. Dobro! Potem sem zadovoljen.
Mene pri shodu lahko pogrešate.

Lokvanec.

Toda prosim te, sin, podvizaj se, da se vrneš o
pravem času! Jaz grem nazaj v Zalesje čakati Oberča.

Andrej.

Jaz pojdem odtod naravnost v Laze. Z Bogom, oče. (Lokvanec odide.)

10. prizor.

Andrej, potem Katarina.

Andrej.

Čudno! Isti kraj, kamor sem bil že tako nocoj namenjen. Nič ne dé. Tu bom čakal Dizmo in ga zadrževal nekaj časa. (Zamisli se.) O sladka misel! Za nekaj dni prost, varen, sam ob njej... Katarina!

Katarina.

Ali ni očeta več? Ti si vesel.

Andrej.

O da, vesel! Katarina, še nekaj dni in midva bodeva sladko prosta in sladko zvezana! Z Bogom! Z Bogom! (Odide.)

11. prizor.

Katarina.

(Žalostno.)

Vesel je šel, a jaz vesela nisem.

(Vzdihne.)

Moj Bog! jaz nimam v srcu več mirú, nekdanjega mirú ni več, nič več.

(Sede na klop.)

In kaj tu hruje notri, kaj me peče?

So-li to slutnje tesnega strahú?

Je-li to vest, pomneča težka krivde?

Je-li to čustvo tožno samo v sebi?

(Vstane.)

V desnico sem mu segla pred očetom
v slovesnem hipu, oh tako hladná,
kot nikdar še doslej. Zakaj, ne vem.
A nekaj čutim, da se ga bojim.
On ni mi storil zla nikdar na svetu.
Življenje mi je rešil ded njegov.
Moj oče ga kot sina ljubi. Jaz pa...
O saj ga tudi ljubim... ali ne...?
Le on postal je drugi, on samó...
In jaz... Andrej, o jaz sem tudi druga.

Zavesa pade.

□□□□

Gozd. V ozadju dva gabra ob rebri. Noč. Lunin svit.

12. prizor.

Podlesnik, Oberč, Lokvanec, Končan in več drugih
kmetov.

┌

Oberč.

Čas naše rešitve je torej blizu. Končano bo skoro suženjstvo in tlačanstvo. V Klanecu sicer nisem mogel priti do Ilije samega, pač sem govoril z dvema njegovima kapitanoma, ki vesta prav gotovo, kako se bo vršil pravični boj. Ilija, naš slavní vojskovodja, pride v kakih treh dneh iz Klanca z vojsko — ima je blizu 15.000 mož — do Brežic onkraj Save. Spotoma bo zbiral k sebi vse pristaše, katerih mnogo je že sporazumljenih ž njim. Iz Brežic pošlje kakih dva tisoč mož proti Vidmu, da se polasti brodov in se pripelje čez Savo do Krškega. Tam naskočijo mesto. In ta čas je za nas najbolj imeniten. Ako je Krško obkoljeno, potem nam je lahko delo. Naša naloga bodi, in to sta mi oba kapitana zatrjevala, samo ta, da svoj grad napademo, grajske ujamemo, in tako ubranimo vsako zvezo grajskih ljudi. Celotna vojska bo tako brez ovire stopala naprej, eden del proti Novemu mestu,

drugi na Štajersko ob Savinji do Celja. Ako se nimamo od Krškega bati, potem je grad Raka, kamor spadamo, v pol ure naš. Mokrice napade vojska sama, zlasti da vzamejo Gregorijancu Jeseniški brod. Takisto je naročeno po Dolenjskem večini kmetov, da zmorejo najprvo svoj grad, ker glavna vojska se ima v bran postaviti onim četam, ki jih pošljejo deželni stanovi ali mogočnejši grajščaki.

Več kmetov.

Bog živi Ilijo in Gobca! Ona sta naša rešnika.

Oberč.

Zlasti pa se mi je naročalo, da imejmo trden red tudi pri najmanjši četi. Ne vsak s svojo pestjo, po svojih potih, zoper svojega hujšega sovražnika moramo iti, ampak združeni z enim najmodrejšim in najpogumnejšim vodnikom — in temu moramo biti pokorni.

Več glasov.

Naš je Lokvanec, naš je Lokvanec!

Podlesnik.

In kaj naj storimo z grajskimi, z našim Erazmom in Barbaro? Ali naj ju ubijemo, ali kaj?

Oberč.

Tudi to sem povprašal. Dejali so mi, da le, če ga drugače ne bi mogli ujeti ali zvezati. V Zagrebu se postavi po končani zmagi sodišče in tam bomo s svojim kraljem sodili, kdo je vreden smrti, kdo življenja. — Rekli ste poprej o Lokvancu, da bodi naš vodnik. Ali ste, ali bodo vsi zadovoljni ž njim? To je treba preje resno preudariti.

Vsi.

Vsi, vsi smo zadovoljni.

Podlesnik.

Za Laze in Zavodje jaz vem, da jim bo Lokvanec najbolj povšeči.

Končan.

Za Vrbičje vem jaz.

Več glasov.

Povsod, povsod! Bog živi, Lokvanca!

Oberč.

To me v resnici veseli. Jaz sam od srca priznavam, da ga ni sposobnejšega med nami.

Lokvanec

(ki je ves čas molčal.)

Izročili ste mi čast in odgovornost. Hvala vam! Ne zato, da bi bilo meni kaj do časti. Ne, da bi mi bili vsi pokorni. A reda je v resnici treba. Nobena četa brez glave! Jaz sprejem vodništvo, če mi zaupate, a je tudi odstopim vsakemu, kdor mēni, da je tudi sposoben. Mi smo vsi bratje po krvi, po stanu in kar je sedaj največ, mi smo vsi tovariši v trpljenju. Treba je bilo razbiti klete verige, ki bi nas malone uničile. Zato si ostanemo tudi bratje v boju za svojo pravdo. Skupaj se bomo posvetovali, skupaj dvigali in vihteli orožje, kjer bo treba, skupaj se zmage veselili, bratovsko mirno potem zopet med seboj živeli. Verujte mi, z nami je Bog! Ako bi našli sodnika, radi bi klečè položili predenj bridko pritožbo, udali se modri razsodbi: a mi nimamo sodnika, zato naj sodi meč in orožje. Zastonj so bile naše prošnje pri cesarju, zastonj pritožbe pri sodiščih, pri gospôski višji

in nižji — ostali smo sami — zato vstanemo zdaj tudi sami. Naše geslo bodi —

Oberč.

kakor hrvaških kmetov: Rajši stokrat umreti, kakor tlačaniti!

Več glasov.

Rajši smrt, rajši smrt!

Oberč.

Pri Krškem sem najel, kakor si mi svetoval, Lokvanec, dva sla, ki nam naznanita, kdaj se vojska zbere ob Krškem. Takrat se moramo tudi mi précej vzdigniti. Skupni znak — bršljan na klobuku!

Lokvanec.

A preje previdnost! Hodimo po svojem delu, kot bi ničesar ne slutili. Da, bodimo še mirnejši pokornejši proti gradu, da ne vzbudimo najmanjšega suma. Ob dohodu slov pa postane naše orodje — orožje. V Zalesju seveda se zberemo. A zbrati se bo treba kar najhitreje in najskrivneje, dokler smo vsi skupaj. Tretji svečan, kot si rekel, dragi moj Oberč, bo slobode dan. Takrat bodimo po vseh vaseh pripravljeni na poročila. Ostanimo si zvesti tudi, ko bi nas nesreča spremljala v boju. Vsi za enega!

Več glasov.

Eden za vse! Edini smo! (Nekateri dvigajo roke v prisego, drugi segajo Lokvancu in med seboj v roke. V tem počí strel.)

Oberč.

To je znamenje: Idimo! Idimo!

(Več jih odide na desno.)

(Lokvancu, ki še stoji.)

Lokvanec, pojdi!

Lokvanec.

Ne boj se, Oberč! Le pojdi z drugimi!

(Oberč odide.)

(Podlesnika in Končana pridrži z rokama.)

Naše maščevanje velja predvsem Barbari. Povejte to po vseh vaseh: Erazem je boljši, boljši. Razložite drugim, da se kdo predaleč ne spozabi. Le pojdita zdaj mirno brez strahu! Moj sin prihaja. A vidva le pojdita! Précej, précej!

(Odideta naglo.)

Lokvanec.

(Sklene roki in jih vspne proti nebu.)

Bog, Ti bodi z nami! Ti nam pomagaj v boji za staro pravdo! (Odide.)

13. prizor.

Andrej. Dizma.

Andrej.

(S plamenico.)

Prišla sva na mesto!

Dizma.

(Plašno.)

Kaj šumi? Ali čuješ? Nekaj šumi!

Andrej.

O čujem. To so sami hudiči, ki so stražili tvoj zaklad, hê! Dizma!

Dizma.

Andrej, bodi pameten! Kaj lopotaš?

Andrej.

Pred nama so zbežali. Nič se ne bojte, gospod Dizma! Ali čujete šum? Še ga čujem. Vragi so ne-

ugnani. Nikar se ne tresite! Noč ima svojo moč. Posebno za človeka, ki ni nič vreden.

Dizma.

Pokaži, pokaži! Mesto, kraj . . . !

Andrej.

Igra vam v prstih! O gospod Dizma! (Gre k njemu.) Ali vam more biti toliko do suhega, hladnega, mrtvega denarja? Ali nimate nič dražjega, lepšega na svetu? Meni se smilite!

Dizma.

Pokaži, da verjamem! Andrej, povej, če imaš, kje imaš, Andrej, povej, zato sva prišla!

Andrej.

Tukaj! Pojdita sem! (Udari s puško na tla pred gabroma.) Tu leži vaš in naš zaklad.

Dizma.

Tu? Kje? (Gleda mesto.) Odkoplji! Jaz ne verujem. Andrej, odkopljiva! Daj!

Andrej.

(Smeje.)

Vi ne verjamete? Saj je vseeno. Odkopal ne bom, veste! Tukaj je!

Dizma.

Ti nimaš lopate, ali rovnice ali kakega lesa? (Gleda okoli.) Jaz ne verujem. Imej svoj zaklad! Jaz grem. (Hoče oditi.)

Andrej.

Pojdite, le pojdite! Toda svojega denarja od nocoj ne bodete več videli.

Dizma.

Andrej, samo to povej ali je tu denar in povej kje! Sebi v korist, samo sebi.

Andrej.

Zakaj ste preje pred Logarjevimi ustrelili? To mi preje povejte!

Dizma.

Videl sem skovirja na veji. Mesečno je bilo in streljal sem.

Andrej.

Kje imate mrtvega skovirja?

Dizma.

Tukaj! (Izvleče skovirja iz žepa in ga kaže Andreju.)

Andrej.

Hù, skrijte mrtvaškega ptiča! (Dizma ga vtakne v žep.)

Dizma.

Še enkrat vprašam, kje imaš svoj zaklad? Há, há, há, moj zaklad! Jaz revež, ubožec, trpin — zaklad!? Le imej ga in kupi si grad in oženi se in živi kot grof! Vse, vse ti privoščim. Jaz sem se zopet prišel hladit. Zdaj pa grem nazaj. Lahko noč, Andrej! Ne vem ali si bolj dober ali neumen. Lahko noč! (Odide.)

Andrej. (Vzame izza grmovja lopato.)

Tukaj je. (Odgrne rušnjo.) Gospod Dizma!

(Dizma se vrne.)

Tukaj je. (Potisne lopato v zemljo, ki se ustavi žvenketaje.) Čuli ste žvenk lopate, ki je udarila na kovinski zaboj. Zdaj verjamete?

Dizma.

(Gleda mesto.)

Nič še ne prav! Čakaj, da bliže pogledam. (Zdrzne.)
Res je, ti imaš, kar je mojega.

Andrej.

Hvala Bogu, da ste naposled spoznali, zakaj meni
je bilo že neprijetno to ugibanje in poskušanje.

Dizma.

Kaj si ti mislil s tem denarjem narediti, predno
si mi skrivnost izdal, da veš zanj?

Andrej.

Mislil nisem nič, a varno sem ga stražil, dokler
je bil še na starem kraju. Dvakrat sem vas videl, gospod
Dizma, ko ste prišli, pa nič vzeli, le noter devali.

Dizma.

S svojim denarjem delam vendar, kar jaz hočem.
Ne?

Andrej.

S svojim, da. A z ukradenim ne. Denarja je tu
malo preveč, ha ha. Nikar se vendar ne zvijajte, vse
vam nič ne pomore. In jaz vam le nekaj drugega
razjasnim, zakaj vas nisem ovadil že davno. Zato, ker
sem privoščil kazen grajskim, njemu in njej, in ker
je bil denar tako v moji oblasti. Čakal sem, da so se
preminjali naši žulji v zlato in srebro in polagali v
hladno zemljo, iz katere so se rodili. Ha, ha!

Dizma.

In kaj hočeš z mojim skroviščem?

Andrej.

Za zdaj samo hočem, da molčiš o mojih besedah, katere si z radovednimi ušesi ujel. Za nekaj časa. Za nekaj časa. Nič drugega.

Dizma.

Ali tvoje dejanje in moje! Pomisli, če te jaz vendar le ovadim.

Andrej.

Ovadi! Pojdi hitro na grad! Še nocoj ovadi, če se ti ljubi. O, Dizma, Dizma, na tebi je vsak las krivičen. Ali sem krivično ravnal, če sem sam pravico iskal? Jaz se ne bojim nič, prav nič.

Dizma.

Prav govoriš! Čemu bi se bal mene. Jaz sem blag človek, jaz te ne ovadim, če mi zdaj-le ves denar pobereš in me še naznaniš kjerkoli. Veš, zakaj? Zaradi Katarine mi je. Ona se mi smili, ko bi te ujeli in kaznovali, in to prav milo ne. Kako se motiš, če misliš, da mi je res toliko do denarja! Jaz nisem več mlad, in služba mi nese toliko, da lahko živim! Družine nimam nobene, sorodnikov nič. Kaj bi bil meni denar?

Andrej.

(Rogaje.)

Zakaj jih nisi nekoliko najel, da bi ti verjeli. Ne govori meni tako . . . (Začuje iz dalje: pomoč, pomoč!)

Dizma.

Kaj je to, ali si čul?

Andrej.

(Prestrašen.)

Kaj je to? (Obrnen proti ozadju, odkoder sta prišla; klic se ponovi: pomoč, pomoč, oče, oče!) To je glas Katarinin . . . Kaj je! Bog! (Zbeži proti ozadju, Dizma za njim, a se skoro vrne.)

14. prizor.

Dizma.

(Mane si roke.)

Dobro sta napravila, prav dobro. (Ugleda se.) Tako, tako, fant! Jaz te bom že spametoval. Ti boš za mojim denarjem lazil! Hè, hè, hè! Zdaj pa le išči dekleta, jaz pa — tako sem neumen, čas je drag. (Izvede rovnico in začne kopati.) Le čakaj! (Koplje.) Jaz sem res preblag človek. Preusmiljen. Zakaj nisem hudiča precej zatožil? Kako globoko naokoli bo treba kopati! (Gleda včasih nazaj.) Tako hitro se menda ne vrne. Iskal bo. Starca bo tolažil. Ali je bil ta lopov katerikrat doma? Gozdni vampir! (Trudi se in obriše pot s čela.) Moj denar! Če sem obenj? Hitro! (Z novo silo koplje.) Kadar sem kaj napak napravil, vselej sem bil predober. Le čakaj, zdaj bo druga! Da bi bil le hitro gotov! Če se prav skrijem kje. Ali skrijem denar. (Navré rovnico, da bi vzdignil zaboj. Roč počí in se zlomi.) Nà. Zdaj pa imam. O ti... kaj pa zdaj? Tako bom vzdignil z rokami. (Skloni se kleče k jami in poskusi.) Pojde, pojde! Maje se, maje se. (Napne se in zopet obriše pot.) Nazaj v jamo, hitro, hitro! Roč je tukaj, železni obod je že tukaj, hvala Bogu! Zdaj sem dober. Zdaj pa je treba potegniti. (Vleče z veliko silo.) Nič, nič! O ti... Še enkrat! Brž, brž! (Vleče počasi roko iz jame.) Tako, imam, imam. Zunaj, zunaj. Že imam. (Zaboj privleče ven in si hitro obriše čelo.)

15. prizor.

Prejšnji. Andrej.

Andrej.

(Prileti, kakor divji.)

Katarina, Katarina! O Bog!

Dizma.

(Vrže zaboj nazaj v jamo.)

Ti, ali je bil to res glas Katarine? Ubožica, kaj se je zgodilo?

Andrej.

(Zagleda izkopano jamo.)

Kaj, kaj — Dizma, lopov! (Zagrabi ga z obema rokama za vrat.) Kje je Katarina, kje je Katarina? Povej! govôri! Sicer te zadavim, zmečkam, poteptam.

Dizma.

(Skozi grlo.)

Pusti, vrag! — Andrej — jaz — ni —

Andrej.

Kje je Katarina? Povej! V trenutku si mrtev. (Izpusti ga za vrat in prime za roke.) Govori, črna duša!

Dizma.

Ali si ob um? Andrej! Poslušaj! Ti bi me skoro zadavil. Kaj hočeš? (Diheta.) Jaz nič ne vem... Zakaj si me... Počakaj, jaz povem...

Andrej.

Hitro! Kaj veš! Na dan! Na dan! (Strese ga z rokama.)

Dizma.

Izpusti me, Andrej! prosim te, jaz ti vse povem. (Andrej ga izpusti.)

Andrej. (Obupan.)

O Katarina! Kje si? Kje si?

Dizma.

Vidiš, Andrej, zakaj si me napadel? Zopet si neumno ravnal. (Andrej se nasloni na gaber.) Kaj sem

ti jaz naredil? Povej vendar, kaj je bilo? Kje pa je, in kaj je s Katarino? (Andrej molči.) Ubogo dekle! Meni se smili. Andrej! Povej, kaj je bilo? Jaz bi morda kaj vedel, kako je prišlo.

Andrej. (Proseče.)

Gospod Dizma, povejte, povejte, kar veste.

Dizma.

To se reče; gotovega nič ne vem.

Andrej.

(Stopi prijazno k Dizmu.)

Katarina je na gradu, na gradu in nikjer drugje. Gospod Dizma, ali ne?

Dizma.

Mogoče, prav mogoče. Celo verjetno je. To si tudi ti mislil, ko si me napadel. Ali zakaj si me napadel? Meni hodi nekaj v spomin.

Andrej.

O gospod Dizma, rotim vas, prosim vas, povejte, ali veste kaj? Jaz vam dam vse, če mi poveste, kje je. Kako je mōči rešiti? Povejte!

Dizma.

Naj bode! Pozabim naj bolečine, ki si mi jih zadal zaradi Katarine. Čuj, jaz nekaj vem. Zadnjikrat sem bil pri Logarjevih, poslan od gospoda Erazma z vprašanjem, če hoče Katarina na grad za vedno. Saj veš. Ko sem domov prišel, povedal sem Erazmu, da je Katarina neomahljiva in trdno zvesta tebi, rekel tudi, da se jaz nič več ne ganem k njej, da bi jo pregovarjal in vabil, da sem jaz vsega sit i. t. d. (Skrivnostno.) In gospod Erazem mi je dejal: Dobro, če lepa beseda ne pomaga, ukrenili bomo drugače.

Andrej.

Kaj? Kaj, to je rekel?

Dizma.

Da, to je rekel, ravno to! Jaz takrat še nisem razumel, kaj misli in namerja, toda nocoj, nocoj utegne biti vsa stvar v zvezi.

Andrej.

O je, o je, v prokleti zvezi. (Dizmi proseče.) O, gospod Dizma, ali jo morem rešiti precej nocoj, ali vsaj jutri? Vi ste na gradu, vi veste vse, vi jo lahko rešite.

Dizma.

Jaz? Ne rečem, da bi je ne mogel.

Andrej.

Jaz vam dam v istem trenutku, ko stopi Katarina v vas Zalesje vse to imetje v zemlji za vedno, ne da bi kdaj zinil o njem. — Prosim vas, gospod Dizma, rešite jo, odprite ji, naznanite mi, da jo pričakam.

Dizma.

A ta zaboj je treba zakopati.

Andrej.

Precej ga zakopljem. Noben človek ne vé, da je tu zaklad. (Začne grebsti prst nazaj z Dizmo vred.)

Dizma.

Dobro, dobro! Zagrebli smo zaklad. (Položi rušnjo čezenj.) Jaz grem. Še nocoj poizvem, kje je Katarina in izpustim jo precej, ko mi bo le mogoče. Kdo tava tam? Poglej!

Andrej.

Res, kdo je? Oh Grajan, stari Grajan.

12° prizor.

Prejšnja. Grajan.

(Tipaje s palico ob parobku.)

Grajan.

O Bog! Andrej, ali si ti? (Pade.)

Andrej.

(Pobere ga, na čelu krvavečega.)

Zakaj hodite sami? Zdaj ste se ranili.

Grajan.

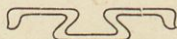
(Zajoka.)

O Bog, moja hči! moja hči! moja hči!

Dizma.

Lahko noč!

Zavesa pade.

Tretje dejanje.

Grad Raka. Soba.

1. prizor.

Dizma. Grajski hlapec.

Dizma.

Šlo je torej po sreči. Da ji le hudega nista prizadela.

Hlapec.

Prav nič hudega. Kakor ste naročili. Midva sva bila za grmovjem skrita. Ko je počila vaša puška, šla sva precej v logarjevo kočo in vprašala, kodi se gre na Rako. Potem sva prosila, da naju naj Katarina vsaj na rob gozda spremi, potem nama bo ob mesečini že mogoče uzreti grad in stezo pogajati.

Dizma.

Poznala vaju ni.

Hlapec.

Prav nič. Jaz sem imel brado, oni brke. Šli smo torej in prišla na rob gozda, kjer je bil voz pripravljen. Ko ji rečeva, naj sede na voz, tedaj je prvič vzkriknila. A midva jo siloma posadiva na voz. In ko je v drugič močno zaupila, potisnem ji robec pred usta in ga tiščim toliko časa, dokler nismo prišli blizu gradú. Potem je utihnila in tiho dospela na grad, kjer jo je prijazno, skoraj boječe sprejel mladi gospod.

Dizma.

Dobro! Zato vama bo že gospod plačal, ali pa vama je že.

Hlapec.

Ni še, gospod Dizma, doslej. A mislim, da naju tako ne pusti, kjer sicer bi lahko, ko bi hotela — -- komu povedala — —

Dizma.

Kaj? Ti se ne bojiš groziti . . . ?

Hlapec.

Prav nič, gospod Dizma. Obljuba dela dolg. Meni je, da vam naravnost povem, malo žal, da sem se polotil nepoštenega dela. A gospod se mi zdi pošten, jaz pak sem potreben njegovega denarja, in še bolj njegove milosti. Toda brez plače, veste, kdo naredi dandanes kaj na svetu?

Dizma.

Ali pa veš, kje stanuje Katarina?

Hlapec.

Ne, gospod Dizma. Jaz je še nisem videl od onega trenutka, ko sem jo privel na Rako.

Dizma.

No, no, dobro! Le pojdi zdaj na delo, saj ga imaš dosti!

Hlapec.

Prav nič, gospod Dizma.

Dizma.

Molči! Ali te opalim! Pojdi!

(Hlapec odide.)

2. prizor.

Dizma.

(Sam.)

Imenitno, težko vprašanje! Od njega je odvisna moja sreča, moje bogastvo. Kaj mi kaže storiti? Katarino oprostiti? Bah! Na to še mislil nisem nikdar. Ponoči izkopati denar? Da, da: lahko bi ga vražji mladenič premaknil. Kmetiški cepec, a ni neumen, saj toliko ne, da bi meni prav hodilo. Kaj? Kaj? (Hodi sem in tje.) In še hitro je treba. Danes je že tretji dan. Kaj ko bi (Zamisli se.) Nerodno delo! In vendar, in vendar bom storil. Dobro, dobro. Tako bom storil. Jaz stopim k Erazmu in mu povem, kdo je hotel njegov morilec biti in povem, gospe Barbari tudi - da -- in potlej, potlej, pohitim k Andreju in mu rečem: „Dolgo sem iskal, kje je zaprta Katarina. Končno sem jo našel v sobi, kjer je grajščinska zakladnica. Ključ vanjo imam jaz ponarejen, a leži na dnu zaboja v gozdu — ne nič tako. Rečem mu: Postrežnica edina jo lahko izpusti. Jaz sem ji obljubil sto zlatov, da gre potem lahko iz službe. Teh sto zlatov mi daj iz zaboja in sicer precej. On pojde. Samega popustim. Za njim pošljem kako senco, ki si zapomni kraj, kjer bo kopal iz zemlje zaboj. Kadar mi bo kraj znan, potem naj ga primejo precej. V istem trenutku pa idem jaz tja, in z zakladom naprej. Nič — o kako nespameten! Čemu toliko neumnih ovinkov. Imam jo, imam, drugo misel.

Če jaz povem Erazmu, da je Andrej nanj streljal, če ga potem Erazem po božji in človeški pravici lahko zapre in se iznebi najhujše ovire v svoji ljubezni do Katarine, ali mi ne bo dal, kar bom zahteval, in mi odpustil vsako mojo krivdo? I, ta denar! Kaj je Erazmu za denar! In njegova prošnja zame pri gospe Barbari

reši me sleharne kazni. In naposled, ali mi more dokazati Andrej, da je denar ukraden! Izvrstno! Dobro sem jo pogodil! Da le dobim zaklad v svoje roke! Izgovor bo lahak.

3. prizor.

Dizma. Erazem.

(Erazem pride zamišljen.)

Dizma.

Gospod! Zakaj ste potrti! Vse pojde dobro.

(Erazem ga molče pogleda.)

Tako bi rad z vami nekaj govoril.

Erazem.

Kdo ti brani?

Dizma.

Ali me boste blagovoljno poslušali? Izvedeli boste nekaj, kar vas bo osupnilo, in najbrže tudi vzradovalo. Vi veste, da sem že blizu trideset let pri vas, in sem zmerom zadovoljen s svojo gospodo in za služkom. Moj zaslužek je dober, in ker sem varčen, kakor veste, zato sem si v teh letih mnogo prihranil. Vi morda ne slutite, koliko?

Erazem.

Na to nisem niti mislil. Bog ti blagoslovi imetek! Jaz ti ga gotovo ne zavidam, ko bi bil tudi večji od mojega.

Dizma.

Da, da, zato, ker ste blag človek, žlahten gospod. Morda se spominjate tudi, da sem pred nekaterimi leti vse vino na Ogrskem prodal in odračunil gospe denar, kolikor ga je zahtevala že pred prodajo. A jaz sem zanj mnogo več skupil, kakor sem tedaj povedal.

Erazem.

To ni bilo prav, da si lagal, zlasti ker se ni bilo treba. Ako sta se tako pogodila z mojo materjo, potem nisi krivično ravnal.

Dizma.

Žal mi je, da sem lagal. A krivičen ni bil niti en vinar. Jaz sem se trudil mnogo na prodaji.

Erazem.

A prosim te, zakaj mi vse to pripoveduješ?

Dizma.

Precej! Poglejte, moj gospod! Časi so nevarni pred Turki, hajduki . . . in jaz sem sklenil, da svoj denar zakopljem. Kovač mi je skoval železen zaboj, vanj sem položil svoj imetek in ga zagrebel v zemljo v gozdu. In kadar se mi je kaj nabralo denarja, nesel sem ga brž v zabojček.

Erazem.

Jaz v resnici ne vem, kaj je meni do tega.

Dizma.

Le čujte: nesrečo sem imel. Nekdo me je dvakrat pri delu v gozdu opazil, vzel zaklad iz zemlje in ga zakopal na drugo mesto.

Erazem.

No, to je nesreča. Milujem te.

Dizma.

In kaj mi je očital? Da je denar ukraden, da sem ga vzel iz kmetiških žuljev, da zato ni moj, da me hoče ovaditi pri vas ali gospe, in tako dalje . . . Pomislite, kako so me užalile njegove besede, mene starega, vernega služabnika!

Erazem.

In kdo je bil to?

Dizma.

Ravno tisti, ki je oni dan v gozdu na vas streljal in vas zadel v nogo.

Erazem.

Kaj! kaj! (Osupne.)

Dizma.

Da, ravno tisti. Poznam ga, tudi vi ga poznate.

Erazem.

Za Boga, povej! Hitro!

Dizma.

Čakajte, gospod, precej! Samo nečesa vas bom preje prosil. Gospa gre in gospod Krištof. Pojdiva! (Gresta na desno.)

4. prizor.

Krištof Ložan. Barbara,

Barbara.

Vse zastonj, pravite?

Krištof.

Vse zastonj! Po dolgem prigovarjanju mi je rekel: Ne trudite se, da bi me odvrnili. Če ste mi res naklonjeni, trudite se rajši, da mi jo prigovorite. S temi besedami je odšel in me pustil samega.

Barbara.

O, gospod Krištof, prijatelj moje hiše! Polovico svojega imetja bi rada izgubila, da se moj sin premisli.

Krištof.

Toliko vam rečem, milostiva gospa: boljše je, da imate srečnega sina poleg plebejke, kakor nesrečnega, mrtvega poleg plemkinje.

Barbara.

Dosti, dosti! O ne govorite o smrti, o nesreči njega, ki mi je vse na svetu. Ni je ženske, da bi mu jo branila, ko bi bil brez nje nesrečen. Jaz se udajem.

Krištof.

Potem vam še nadalje svetujem. Zatajite žalost, zatrite nevoljo, odložite neprijaznost vpričo deklice. Ne zamerite! Po mojih mislih se ona boji zlasti vas. Ako jo vi zase pridobite, potem se omeči njeno srce tudi proti sinu.

Barbara.

Pripravljena sem odslej vse storiti, da jo naklonim Erazmu. Hočem se ponižati in približati kmetiški ubožici. O težko je, a bodi! Za sina storim vse. In zdaj — kako je na Hrvaškem?

Krištof.

Vojska stoji očitno na nogah dva dni. Tahí je v smrtni grozi in nevarnosti. Vse delo je zapuščeno.

Barbara.

Med nami je vse mirno. Nihče nič ne ve. Kmetje so pokorni kakor preje, in še bolj. In vendar se bojim. Jutri odpotujeva z Erazmom.

Krištof.

Čemu? Moj brat Daniel, zapovednik Bihački, je s svojo četo prišel v Krško. Povsodi zasledujemo, da bi odkrili kako zavezo, a doslej nismo ničesar našli. Le

nekaj hrvaških kmetov je ujetih v Krškem. Predno more vojska hrvaških kmetov priti do Krškega, imamo pomoč od Jošta Turna, ki so ga kranjski stanovi pre-skrbeli z orožjem in šeststo vojaki Uskoki. Preveliki naš strah bo kmete le ohrabil. Jaz ostanem nalašč pri bratu še nekaj dni, dasiravno sem mislil iti v Lož.

5. prizor.

Prejšnji. Dizma.

Dizma.

Globoko se uklanjam, gospa. Nekaj kratkih vprašanj imam službenih.

Barbara.

Povej!

Dizma.

(Izveleče liste.)

Na hiši Pavla Orehka sem videl oni dan tri zajčje kože na vratih razprojene. Rekel je, da je zajce v zelju ubil. Kazen?

Barbara.

Tri dni ima priti v tlako delat.

Dizma.

Matija Čednik je nesel zadnjikrat soma iz Krke in ga skril, da ga ne morem zaslediti. Zdaj ga je že gotovo použil.

Barbara.

To je berač. Vzemi dva hlapca in ga na samem pretepite!

Dizma.

Vas Vrbičje je popasla dva laza v grajščinskih lozah in se brani plačati užitnino, ki smo jo lani povišali.

Barbara.

Vsaka hiša ima dati eno ovco, sicer prepovemo nadalje pasti vsem vaščanom.

Dizma.

Janez Trojan, sin umrlega Luke Trojana, že nad eno leto dolguje mrtvaščino. Pravi, da toliko ne more plačati in da preje niso nikdar plačevali po deset goldinarjev.

Barbara.

Kaj to njemu mari! Ako ne plača v enem tednu, zarubi naj se mu dom in zemljišče.

Dizma.

Anton Jama je prodal dve njivi na Omotski rebri in še sedaj ni prišel plačati desetine in po prodajno listino.

Barbara.

Jeseni naj se mu vzamejo vsi pridelki obeh njiv, če ne pride do setve plačat.

Dizma.

Potem . . .

Barbara.

Dovolj! Po ušesih mi šumi. Od jutra do večera ne čujem drugega kakor pritožbe, gole pritožbe. Stori kakor sem velela!

Dizma.

Tudi treh hlapcev pogrešam od jutra že. Ali ste jih morda vi . . .?

Barbara.

Jaz ne. To je tvoja skrb. Pojdi in pripelji mi pred vsem ono deklino – ne vem, kako ji je že ime. Saj ti je znano.

Krištof.

In dajte osedlati mojega vranca!

(Dizma odide z globokim priklonom.)

6. prizor.

Barbara. Krištof.

Barbara.

Ideta naj iz tukajšnjega doma na Ogrsko. Tam nihče ne pozna dekleta in doma naj jo drži, dokler je sam ne naobrazi.

Krištof.

Storite, kakor vam drago. Jaz nisem mogel boljšega svetovati, kakor sem. Ako hočete ravnati iz ljubezni do edinega sina . . .

Barbara.

Rekla sem.

Krištof.

Zdaj pojezdím naravnost v Kostanjevico vprašat samostan, kaj vedo tani o uporú.

Barbara.

Zahvaljujem vas za trud in obisk. Da se skoro vidimo zopet zdravi in varni na Raki!

(V tem pride Katarina in se boječa s povešenim licem ustavi na levi strani. Krištof odide.)

7. prizor.

Katarina. Barbara,

Barbara.

(Gleda jo nekaj časa molče.)

Stopi bliže! (Ko se Katarina ne gane, gre k nji in jo poboža po licu.) Ne boj se, dete! Zakaj molčiš? — Ali nisi rada na gradu? — Le srčno povej?

Katarina.

O gospa —!

Barbara.

Saj veš, zakaj si na gradu. In če veš, ne moreš žalostna biti. Ali veš?

Katarina.

Mislim, da vem.

Barbara.

Moj lastni, edini sin Erazem te hoče osrečiti. Kako bi potem ne kazala veselega lica? Kje in kdaj je tvoja vrstnica dosegla toliko milosti?

Katarina.

O gospa — izpustite me domov! Zakaj bi kalila vam srečo in morda zapravila tudi svojo! Moj oče, moj oče!

Barbara.

Očeta boš lahko videla kmalu. Ti naše sreče ne boš kalila. Moj sin te ljubi in govori, da ob nobeni ne more biti srečnejši, kakor ob tebi, če si tudi preprosta, uboga deklica. (Po strani sama zase.) Koliko premagovanja!

Katarina.

O da bi bila še preprostejša, še ubožnejša!

Barbara.

Le bodi prijazna in ljubeznjiva ž njim. Glej, ti boš še občevala z visokimi gospemi. No — in jaz ti tukaj povem, da te sprejemem v svoj dom kot svojo hčer, da bom tako ravnala s teboj, kakor bo hotel in želel moj sin. Mene se nikar ne boj! Name se nikar ne izgovarjaj pri mojem sinu! Iz ljubezni do njega vse storim.

Katarina.

O, vem. Potem me iz ljubezni do njega odpustite! Pomislite, kaj sem jaz, kaj je on. Jaz uboga, neučena —.

Barbara.

(Sama zase.)

Ponižna je. Ugaja mi bolj...

(Prijazno jo prime za roko.)

Tebi je Katarina ime. Torej, Katarina, še enkrat, mene se nikar ne boj! (Odide.)

8. prizor.

Katarina.

Slutila sem, čakala sem vihar nih dni
v življenju svojem, in prišli so res.
Moj Bog, moj dobri Bog, navdahni
duha mi s pravo mislijo te ure!

(Prestane.)

Je-li to res? Da sama sebi nisem
odkritosrčna? Je-li to mogoče?
Jaz ne verujem, in čim manj verujem,

tem bolj se sama sebi zdim nesrečna,
tem rajša bi verjela. Je-li res?
Ne, proč od mene vsaka sladka vera,
visoka misel iz srca izgini!
Napolnite nekdanji me spomini,
v očetni mirni dom me preselite,
kjer skromno v tesnem domu smo živeli.
moj dragi oče in moj — zaročenec
v ljubezni srečni, dasi v majhni koči.

(Prestane.)

Kako naj zadušim upor nemirni,
ki vstal je v mojih prsih in razsaja?
Gorje, če čutim, kar boječa slutim?
Ne, jaz ne čutim, niti iskre, nič
ljubezni, spoštovanja do, do — njega ...
Z gradu domov! Od kraja strani, strani,
kjer ni miru, ni sreče — o moj Bog! —

(Sede na stol.)

On nikdar ni mi storil zla na svetu,
ljudem je dober, blag — in greh njegov,
da s silo me je vzel, — to ni — kako? —
to je njegova krivda, neodpustna.
Da, to je greh — krivica za očeta!
Krivica za koga — Andreja tudi?
In kaj je temu storil kdaj Erazem,
da je nameril nanj morilno cev?
Po duši se mi gnetejo vprašanja, —
o kdo, o kdo mi da odgovor nanja?

(Zamisli se.)

9. prizor.

Prejšnja. Erazem.

Katarina.

(Se vzbudi.)

Gospod Erazem!

Erazem.

Jaz sem zopet tukaj,
da te vzbudim iz težkega mišljenja.
Ne boj se! Čas rešitve je došel.

Katarina.

Rešitve čas? O hvala vam, gospod!
Kako želim spet videti očeta!

Erazem.

Čuj, nekaj mi je žal. Odpusti mi!
Ljubezen, pravijo, da oslepi,
in zaslepila je za čas i mene.
Kesam se, da sem ti slobodo vzel,
čeprav je vzeti nisem htel za vedno.
Ti spet si prosta, vrni se domov!
Jaz ljubil sem, jaz ljubim še - zastonj.
Govoril sem zastonj, a več ne bom.
Nekoč sem sanjal, da ti morda vendar
zanetim iskro v blagem tvojem srci,
ki bi v ljubezni razplamtela zame.
Lep sèn je bil, ostal je sèn samó.
Ti sama veš, ti bolje veš od mene,
zakaj ljubezni tvoje nisem vreden.

Katarina.

Gospod Erazem, prosim vas, nikar
tako ne govorite. O, saj veste...

Erazem.

In zdaj sem slišal neprijetno vest,
o, neprijetno záme, za oba:
Tvoj zaročenec bil bi — Katarina --
povem naj — bil bi skoraj moj morilec.

Katarina.

(Prestrašena.)

Vi veste, Bog, vi veste, o gospod —

(Pade predenj.)

Kdo vam je to povedal? O, gorje!

Erazem.

Miruj! Glej, jaz sem miren, Katarina!

Le vstani in poslušaj me na dalje!

(Vzdigne jo, ona si pokrije obraz z rokami.)

Ti misliš, da ga moram zdaj zatreti,
ugonobiti, ljuto kaznovati.

Ne misli tega! Misli, da ga morem!

In da se meni ti ne smiliš sama,
jaz rekel bi ti: misli, da ga hočem.

Ne, Katarina, malo me poznaš.

Nikar ne trepetaj in bodi mirna!

(Prime jo za roke.)

Za krutega me smatraš po krivici,
slepiv lažnivec v tvojih sem očeh,
prevzeten plemič brez srca. A bodi!

Katarina.

O ne, o ne, gospod Erazem, ne!

Kdaj sem vam neki pokazala to?

O, tudi vi se motite o meni.

Erazem.

Kako stojim ponižan pred teboj!

Napadovalec ti je več kot jaz.

To me globoko peče, Katarina.

A ker sem toliko doslej se trudil,
ne maram zadnjemu uteči trudu.

Dejal sem ti, da svojega očeta
privêdi k nama, da živi med nama
udobno, lahko na večer življenja.

Obljubil sem, da z iskreno besedo,
ljubečo mater omečim za ljudstvo
naj kaže se mu mater, kakor meni.
Domišljaj sem te na bodoče dneve,
ko bodeš todi kraljevala ti,
zaslomba ljudstvu in tolažba, čast.
Vse to ti ni otajalo srcá.
In zdaj ti še na dalje razodenem,
da prizanesem krivdo vso Andreju
zaradi tebe, da mu vse odpušcam..

Katarina.

Kako ste milostni, gospod Erazem!
O, vi ste blag . . .

Erazem.

Povej mi, Katarina,
kaj še želiš od mene? Kar imám
na svetu vse ti dam. Izpolnim vse.

Katarina.

Kaj morete mi dati več in jaz
kaj morem še želeť? Hvala vam,
gospod Erazem, jaz sem vam hvaležna.
In ako bi živelá tisoč let,
nezabljeno ostane mi ime . . .

Erazem.

O, ktero! Reci, ktero — Katarina!

Katarina.

Ime Erazem . . .

Erazem.

(Stopi k nji.)

Daj mi svojo roko!
O Katarina! Zadnji ta trenotek

izreci zadnjo, končno mi besedo,
potem odidi: Katarina, reci:
Gorí li v tvojem srcu ena iskra
ljubezni zame? Ali je resnica,
da jaz te onesrečim, ravno jaz?
Odgovor bodi kratek, ker je zadnji!
Če je resnica, reci pred odhodom:
„Jaz se ne vrnem več.“ A če mi rečeš:
„Jaz se povrnem,“ — vedel bodem vse
in se tako zanesel na obljubo
presladko tvojo, da te samo, samo
odpošljem in ne pošljem nikdar póte.
Odkritosrčna bodi pred seboj,
nobenega izgovora več nimaš.

Katarina.

Moj oče, oh moj oče!

Erazem.

Pride k nama.

Ob mizi najini sedel bo vedno,
in jaz mu bom vselej kot ti pokoren.
Morda se prvi hip razjari. Čakaj!
Ko me spozná, drugače bode sodil.
In ako bodeš srečna ti — zakaj
ne bil bi oče tvoj, ki te ima
edino hčer bogastvo vse na zemlji!

Katarina.

Če bode srečen oče moj ob naji,
potem bom srečna tudi jaz ob — vas.
Gospod Erazem, jaz se vrnem.

Erazem.

(Glasovito.)

Vrneš?

O Katarina! Angelj te obvaruj!

(Objame jo.)

Privêdi mi očeta, da ga vsprejemem
kot Jožef Jakoba nakdaj v Egiptu.
O draga duša, pojdi!

Katarina.

(Ganjena.)

Z Bogom! z Bogom!

(Odide, Erazem za njo.)

10. prizor.

Dizma.

(Pride in se udari po čelu.)

To je vendar čudno. Treh hlapcev ni nikjer.
Zdaj naj pa pride ukaz, da bi zgrabili lopova iz
Zalesja! In nihče se nič ne zmeni zanje. Sam pojdem
v Zalesje.

(Odide.)

11. prizor.

Erazem. Barbara.

Erazem.

(Objame mater.)

O mati, mati, jaz sem srečen, srečen!

Barbara.

Kaj?

Erazem.

Ona, Katarina, se povrne,
Ker ljubi me, o čujte mati, ljubi —
In jaz sem srečen zdaj —

Barbara.

Moj sin, le bodi!
Jaz sama se radujam tvoje sreče.

A kdaj se vrne! Menda nisi zabil,
da jutri odpotujeva.

Erazem.

To vem.

A tudi vem, da kar je obljubila,
izpolni, da se vrne, ko midva
na Rako se povrneva — gotovo.
O kmalu se vrniva, moja mati,
najdražja mati, kmalu — kaj? — o, da!

Barbara.

Če bodeš želel ... Kaj mi je, Erazem?
Tako tesno mi je pri srcu danes
od jutra že — ne vem zakaj — a jaz
domnevam, da me čaka neko zlo —

Erazem.

Tako se včasih vsakemu godi.
Ne bojte se! Odkod naj pride zlo?

12. prizor.

Prejšnja. Sèl.

Sèl.

Uklanjam se ponižno. Naš gospod
iz Krškega pošilja me do vaju,
v največji naglici mi je naročil,
da precej brez odloga odpotujta!
Od Brežic se pomika silna vojska
upornih kmetov proti Krškemu.
Na Vidmu sto brodov pripravljenih
leži in čaka vojske, ki je zdaj
gotovo že prišla do Vidma.

Barbara.

Bog!

Erazem! Odpotujva! Hitro! Hitro!

Sel.

Na dalje naročuje moj gospod,
da v Žužemberk bežita!

Barbara.

Dizma, Dizma!

Ljudje, služabniki, vozove, konje!

Erazem.

Ne bojte se! Saj nič se ne zgódi.
Vse bo pripravljeno v nekterih hipih.

Barbara.

Glej, sin! Ni varala me temna slutnja.
Med kmeti mir je vladal nekaj časa,
skrivnosten mir, ki hud vihar naznanja.

13. prizor.

Prejšnji, Dizma.

Dizma.

(Priteče.)

Upor, upor! Vse na nogah, v orožji.
Poglejte skozi okno! Kakor ogenj,
izbruhnil je upor. Poglejte trume!

(Vsi gredo proti lini.)

Barbara.

Moj sin, moj sin Erazem, pojdi k meni!
Zaprite grajske duri! O gorje!

(Dizma odide.)

(Vedno bližji se čujejo glasovi, klici: Smrt gospodi! Rajši stokrat umreti kot tlačaniti! Stara pravda, stara pravda.)

Gorjé mi! Sin ti bil si vedno dober.

Erazem.

Jaz nisem storil jim krivice nikdar.

(Čujejo se med vpitjem streli. Ko se v némi grozi držita drug drugega, žvenketajo spodaj pobite šipe, ropotajo stoli, ropotajo spodaj grajske duri in glas Lokvanca se začuje: Kje sta? Kje sta?)

Barbara.

(Omahne sinu na vrat.)

Erazem, reši me! Reši me! Reši me!

Erazem.

Pogum, mati, le pogum!

14. prizor.

Prejšnji. (Lokvanec s kmeti, oboroženimi s kosami, z vilami, puškami.)

Lokvanec.

(Odpre na stežaj vrata. Mogočno.)

Prišli smo po svoje pravice.

Zavesa pade.

Četrto dejanje.

Prostor ob vasi Zalesje. Na desni lipa brez listja. Na levi v ozadju se vidi grad Raka, na čegar stolpu vihrá prapor.

1. prizor.

(Na levi več kmetov, ki se menijo, drugi poslušajo pojoče mladeniče in deklice, zbrane na desni pod lipo pred Grajanom, na klopi sedečim.)

Zbor.

Le vkup, le vkup uboga srenja!
Danès obhajamo svoj god,
danès z gospodom kmet ne menja,
a s kmetom menjal bi gospod.

(Smeh med kmeti.)

Grajan.

Naprej, naprej! Ali si niste zapámetili nadaljnjih vrstic? Ravnotako se zopet začne:

Zbor.

Le vkup, le vkup uboga srenja
za staro pravdo boj končat!
Prostosti doba se začenja,
pošlej grajščak bo kmetu brat.

Grajan.

O, kako lepo pojete! Nadaljujte! Saj sem vam zložil še več.

Kmet.

(Stopi k Grajanu.)

Ta pesem bo slovela, ko bomo mi vsi spali pod zemljo. Naši otroci jo bodo peli, ki bodo prosto in lepše živeli, kot smo mi.

Grajan.

Pevajte dalje! Zakaj ste obmolčali?

Deklica.

Najboljše pevke ni med nami. Kje je Katarina? Zakaj ni nje semkaj?

Druga.

Videla sem jo v vasi, a bila je jako žalostna. Vprašala sem jo, zakaj se ona z nami ne veseli, pa mi je smehljaje odgovorila, da se bo šele veselila. Jaz je nisem razumela.

Več deklic.

Pojdimo ponjo! Ona mora peti, mora biti vesela z nami vred. Pojdimo!

(Deklice gredo na levo.)

2. prizor.

Prejšnji.

(Mladenci stopijo k možem.)

Kmet.

Torej povej no, Oberč, kaj si čul! To je kazen, pravična kazen božja.

Oberč.

Krištof Ložan je mrtev. Pri Kostanjevici so ga kmetje kamenjali. Štefan Gregorijanec je ujet. Vzet

mu je Jeseniški brod. Krško je obkoljeno od devet tisoč kmetov. Zapoveduje jim Magaj. Vsa druga vojska taboruje ob Brežicah. Vse gre, kakor je bilo domenjeno.

Kmet.

Kdaj se zberemo k sodbi? Pojdimo naproti Lokvancu!

Več glasov.

Pojdimo! Pojdimo! Hurá!

(Veselo vihraje odidejo na levo.)

3. prizor.

Grajan.

Ostal sem sam, a ni mi tožno nič.
Postaran sem, a peval bi kot ptič.
O, da sem lepe ure te doživel!
Odrešen zdaj je moj teptani rod.
Pomlajen kličem jaz, če prav osivel:
Odpusti hlapca svojega, Gospod!

4. prizor.

Grajan. Katarina.

Katarina.

Moj oče! Kaj sedite tukaj v mrazu?

Grajan.

Oh, mene nič ne zebe, Katarina.
Popevali smo zdaj in jaz sem pel,
na stara leta, draga hči, le misli!
In pel sem ko mladenič dvajsetletni.
Zakaj si se odmaknila od nas?
Pogrešal te je zbor mladenek naših.
In kje si bila?

Katarina.

(Sede k njemu.)

Kje sem bila, oče?

Sedela sem doma in čisto sama.

Saj nisem vedela, da so vas semkaj odvedli, da ste peli svojo pesem.

Grajan.

Ti, Katarina, meni se dozdeva,
samo dozdeva, da si vsa drugačna,
odkar si se vrnila z Rake. Res,
tako misleča, s kratka, vsa drugačna.

Katarina.

Drugačna?

(Sklene roke.)

Morda se vam le dozdeva.

Drugačna! Morda nisem ista več. —
Moj oče!

(Objame ga)

Jaz sem res drugačna, druga.

Oh meni solze silijo v oči — —

(Ihté.)

Vse drugo se raduje, jaz togujem.
in jaz imam srcè tesnó, težkó.

Nikar se ne hudujte, ljubi očka!

Da nimam vas, o, kaj bi jaz počela,
sirota, ki pogreša mater . . . mater.

Nikoli matere poznala nisem,
nikdar me ni učila sladko ona,
ki je na zemlji za otroka vse,
ki prva in najgloblje upozna
čutenje in mišljenje svoje hčere.

Nikar se ne hudujte, očka moj!

Saj ljubim tudi vas iz cele duše.

Grajan.

Prav — Katarina, jaz te tudi ljubim.
Jaz vem, kaj mati je otrokom svojim,
in vedno sem se trudil s slabim duhom,
da njo bi ti namestil, ki je ni.

Katarina.

(Objame ga.)

Moj dobri oče! Bog vam plačaj skrb!

Grajan.

A, Katarina, Katarina, hči,
ne vidim sicer, vendar v srcu čutim,
da zdiš se mi drugačna, vsa drugačna.
Ti mi kališ veselje zadnjih dni,
ko prosto je zasopla kmetu duša,
ko je pravica zmagala krivico,
ko nevedé raduje se celó
otrok ob varnem materinem krilu.
Ničesar nisi mi dosléj skrivala,
zato se nađejam, da mi razkriješ
i zdaj, kaj ti srcé z nemirom polni.

Katarina.

(Polglasno.)

Usoda dobrega — Erazma, oče.

Grajan.

Zanj se bojiš? Zanj ti —? No, čudno ni.
On bil je vedno blag in plemenit
za nas; toda za tebe, Katarina,
za tebe, ki te je ukrasti dal,
za tebe on je drugi kot za nas.
Pomisli! Meni malo je povšeči
tvoj strah ob njem in tvoja čudna žalost.

Katarina.

On ni imel namenov slabih z mano.
V ljubezni slepi je postal otmičar,
kar bilo mu je žal in mu je še.
Zakaj me je oprostil sam od sebe?
O jaz mu vse odpuščam rada, vse.

Grajan.

Naprej! Poslušam. Kaj se mi odtezaš?
Do jedra! Ti samo okoli tavaš.

Katarina.

On tudi vas spoštuje od srcá.
Vsekdar bi vas z ljubeznijo sijajno
sprejel na Raki. To mi je zatrjal.

Grajan.

Ne jemlji v misli mene, ki sem siv!
Kakó sprejel bi tebe, to povej!

Katarina.

Enako!

Grajan.

Nič prijazneje in ljubše?
Le čakaj, Katarina, odgovori!
Ti praviš — no, ti praviš...

Katarina.

Oh, moj oče!
Nikar me ne dražite, in besed,
ki težko mi gredo na dan iz prsi,
nikar jih ne zavirajte z dovtipi!
(Sklene roke, zase.)
O Bog, Ti moč mi daj v tem težkem hipu!

(Proti očetu.)

Moj oče, zadnjič sem mu obljubila,
da vrnem se na grad.

Grajan.

(Vstane.)

Komú, komú?

Katarina.

Erazmu.

Grajan.

Da se vrneš, in po kaj --?

Katarina.

Da tam ostanem.

Grajan.

(Smejé.)

Katarina, ti --?

Midva sva se menjala, zdaj si ti
dovtipna, ha, ha, ha, na grad k Erazmu?

Katarina.

Besede moje so globoko resne.

Oh, oče, oče, ne hudujte se!

(Hoče ga objeti, a on jo potisne proč.)

Grajan.

(Resno, potem divje.)

Ob pamet menda nisi -- Bog nebeški!

Ob pamet nisi --? Katarina, hči,
kaj praviš, kaj si obljubila, kaj --?

(Glasovito.)

Peklo in grom! Povej, je-li resnica?

Katarina.

(Ihte.)

Moj oče, poslušajte, poslušajte,
potem sodite!

Grajan.

Brž govori, brž!

Katarina.

Jaz bodem mirno govorila, oče;
zatorej pojdiva na miren kraj!
Prihaja nova truma, kmetje, godci.
(Godba se začuje.)

Grajan.

Le, brž, le brž odídiva odtod!
Daj roko, hitro, hitro, Katarina!
(Odideta na desno.)

5. prizor.

(Najprvo pridejo godci in gredó čez prizorišče na skrajno desno. Za njimi Lokvanec, sin Andrej, Končan, Podlesnik, Oberč in več kmetov. V sredi med njimi Erazem, bledega, povešenega obraza, na rokah in nogah uklenjen. Ustavijo se pod lipo.)

Erazem.

Pojdimo v vas! Verige so mrzle, da imam od
mraza roke krepene.

Kmet.

He! Nam so bile tudi roke mnogokrat krepene
na tlaki, a kdo se je zmenil za nas? Že prav! Vsak
o svojem času.

Dva kmeta.

(Posadita Erazma na klop.)

Tukaj boš sedel, tukaj boš sojen.

Erazem.

Ljudje, imejte usmiljenje! Kdaj sem storil kako krivico?

Andrej.

Le čakaj! Vse izveš! Nikar se ne imej za nedolžnega! Kako je resničen in čist!

Erazem.

Povejte mi, dokažite mi! Doslej mi nihče še ni ničesar očital. Jaz sem pripravljen na kazen, če mi dokažete, da sem bil krivičen.

Lokvanec.

Tukaj pod milim nebom naj se vrši sodba! Vsak vaščan naj čuje naše besede in tvoj zagovor.

(Iz vasi se naberejo novi gledalci in gledalke.)

Lokvanec.

Morda zadene tebe, gospod, milejša kazen. Res je namreč, da nisi bil ti enak drugim trinogom. Zakaj si pa vendarle uklenjen, poslušaj in odkritosrčno odgovarjaj! Tebi je bilo znano naše živinsko trpljenje, znane naše mile tožbe pred tvojo materjo, znano nje krivično, nečloveško ravnanje z nami. Zakaj si molčal kot edini sin, kot gotovi dedič vsega imetja materinega? Zakaj se nisi nikdar potegnil za našo pravdo? Ali si bil prepričan, da se je vse godilo po davno zapisanih pravicah, ki so natanko ohranjene v grajščinskih urbarijih? Ali nimaš nobene oblasti in veljave pri svoji materi, ki te slepo ljubi, kakor vemo vsi? Odgovori na to!

Več glasov.

Tako je! Odgovori, odgovori!

Erazem.

Verujte mi, da je vse gospodarstvo vodila sama moja mati, kateri bodite milostni! Nikdar se nisem vtikal v njene opravke, nikdar nisem pregledoval kake knjige, v kateri naj bi bila zapisana vaša pravda, ker sem rajši bral druge lepše knjige. Res je, da sem mnogokrat slišal o vaših pritožbah, videl tudi včasih trdo ravnanje svoje matere in jaz — nisem molčal. Prosil sem večkrat za vas, svetoval ji drugače in jo tudi včasih odvrnil od kakega dejanja. Tudi vprašal sem jo, zakaj tako velewa in hoče, a nje odgovor je bil vedno enak: Sin, ti si mlad, neizkušen; ne skrbi za stvari, ki jih lahko jaz urejujem. Veruj mi, nikomur se ne godi krivica!

Več glasov.

Ha, ha! To je prava! Nikomur krivica!

Erazem.

Dragi ljudje, komu naj verujem, če ne verujem svoji materi? Jaz še danes vseh krivic njenih ne poznam. A prizanesite ji! Če je kaj zakrivila, gorje! že je bila ljuto kaznovana. Za lase ste jo po stopnicah vleкли — o Bog — kje je sedaj, kje jo imate?

Andrej.

Skrbi zase! Nikar ne misli, da si sedaj že prost. Tvoja nedolžnost zatemni hitro. Poglej ta zaboj!
(Dva mladeniča ga držita pred njim. Andrej odpahne pokrov.)

Čegav je ta denar? To so naši žulji, prekovani v zlato. In to zlato — čegavo je?

Erazem.

Moje ni!

Andrej.

A bilo je nekaj tvoje in bi imelo ostati tvoje
– ti nič ne slutiš?

Erazem.

A spominjam se. Ta zaboj je Dizmov.
(Vse se gneta okrog zaboja in čudeč se gleda zlato.)

Andrej.

Kaj, Dizmov? Ti to veš? Kako veš? Kdo ti je
povedal?

Erazem.

Dizma sam. To si je prihranil in imel zakopano
v zemlji.

Andrej.

Tako je govoril slepar? To je ukraden denar,
čuješ, ukraden! Poglej te podobe zlate!
(Pokaže mu nekaj zlatov.)

Erazem.

Bog, to so moji darovi, to so ogrski zlatniki! Te
je imel v zaboju. Potem je tat, ponavljam, tat.

Andrej.

In ko bi ne imel druge krivde grad, ima to, da
je imel tatu, sleparja za oskrbnika. Ali čuješ? In ker
govorim o Dizmi, pustite me, oče, da vprašam jaz o
nekaterih dogodkih. Ti nedolžni Erazem, kdo pa je
poslal Dizmo v logarjevo kočo, izganjat starega Gra-
jana, slepega moža, in sicer z bičem?

Erazem.

Bog mi je priča, jaz ne!

Andrej.

O, ti ne, ti ga nisi nikdar poslal.

Erazem.

Trikrat sem ga poslal, priznavam, a nikdar mu nisem velel, da naj ju izžene ali celó pretepa. Nikdar ne! To je krivda Dizmova.

Andrej.

(Smeje.)

Kdaj pridemo vendar - le do kakšne tvoje krivde! To je čudno, ha, ha, Erazem, kdo je pa Grajanovo hčer odvel ali dal odvesti - hm? Hudiča, sedaj smo vendar skupaj! Ali še ne?

Erazem.

Jaz sem jo dal odvesti. A jaz sem jo tudi izpustil iz proste volje. Nihče ji ni hudega prizadel, kar sama vé. In jaz je ne bi nikdar spravil na Rako, da sem se upal sam govoriti tukaj ž njo, ali da pride sama na grad, kakor sem jo vabil.

Andrej.

Potem si otmičar, zapeljivec!

Več glásov.

To je kazni vredno. To je krivično!

Erazem.

Nikdar ji nisem v svojem življenju izrekel niti najmanjše žaljive ali nečastne besede.

Andrej.

Seveda, na gradu si jo učil moliti. Ha!

(Smeh med kmeti.)

Ne uideš, ne utečeš. Zato te čaka kazen - kazen.
(Gre preteče proti njemu, a Lokvanec ga ustavi.)

Lokvanec.

Moj sin, umiri se! Sodimo trezno. Svojih rok ne bomo oskrunili s krvjo. Pravica naj sodi!

Erazem.

(Andreju, ki ga besno gleda.)

Andrej, kako si krivičen proti meni! Kaj pa sem ti jaz preje storil, ko si streljal name v gozdu? Čuj, jaz to vem.

Andrej.

Jaz streljal? (Kmetje se spogledajo in šepetajo med seboj.) Jaz streljal? Kdo je to trdil?

Erazem.

Dizma sam te je čul.

Andrej.

(Na stran.)

O brezdanja zloba!

(Erazmu.)

Zakaj sem streljal? Ker si mi hotel premotiti najdražje srce na svetu. Ti še vprašuješ. In napačno bi res ne bilo, ko bi takrat boljše meril. Potem vsaj ne bi bil postal otmičar.

6. prizor.

Grajan. Katarina.

(Prideta od leve.)

Katarina.

(Obrne se proseče k Andreju.)

Andrej, o Andrej, prizanesi mu! Vsaj ti ga zagovarjaj! Prosim te, rotim te...

Grajan.

(Na desui vzdihuje in kliče.)

Preslepil jo je! Gorje mi! Andrej, Andrej, k meni! Sem pojdi, Andrej, čuješ?

Andrej.

(Gre h Grajanu, kjer se tajno in strastno menita.)

Bog je-li res? Ne, to ni resnica. Ni ne!

Katarina.

(Stopi v tem k Lokvancu.)

Oče Lokvanec! Kakor se Bog prosi, sodite usmiljeno! Vi ste dobri, pravični!

Kmet.

(K tovarišu.)

Kaj se ta zanj poteza? To je čudno. Ona, ki ji je krivico storil.

(Lokvanec molči.)

Katarina.

Meni ni storil nobene krivice. Jaz mu jo odpuščam, če je katero storil. Ali vam ni bil on vedno naklonjen? Spominjajte se ga v dnevih bridkosti!

Andrej.

(Stopi naprej in bolestno-obupno vzklikne sam zase.)

O Katarina!

(Potem skoči s stegnjenima rokama proti Erazmu.)

Umri, umri! Pogini!

Katarina.

(Stopi pred Erazma, obrnjena proti Andreju.)

Andrej, Andrej! Nikar —! Jezus, Marija —!

Andrej.

(Divje.)

Beži, beži ti, da me ne zdrastiš. Kje si, zapeljivec, slepar! (Hoče do njega.) Da te zmečkam — ha! —

(Lokvanec ga zadržuje, in na njegov opomin obranijo-
Erazma še drugi.)

Katarina.

(Andreju.)

O, kaj ti je storil? Pusti ga! Ne umori ga!

Andrej.

(S pritajenim, medzobnim glasom.)

Katarina, ali je res? (Glasno.) Ali je res?

Katarina.

(Objame ga čez pas. Milo:)

Oh, Andrej, umiri se! Kaj sem ti storila? Bodi
dober z menoj! Pojdi z menoj! Ti si ves razburjen.
(Vleče ga seboj.)

Andrej.

(Mehko.)

Saj ni res, kaj ne, da ni res, Katarina, reci mi ti!

Katarina.

Pojdi z menoj, Andrej! Da se umiriš. Ti si
razdražljiv in hitre jeze. Pojdi! (Andrej s Katarino odide.)

Grajan.

(Ves čas kakor nem.)

O veliki Bog! Morda ni res, morda ni res.

(Odide na desno za njima.)

Lokvanec.

(S povzdignjenim glasom.)

Možje in bratje, mirujte! Vedimo se razborno in
mirno, kakor pristuje možem. Moj sin je odšel, s
katerim ima Erazem svojo stvar. Res je otmica za vso
vas žaljivo in krivično delo, a govoriti imamo o mar-
sičem, kar dostaje obče blaginje vseh nas podložnikov.

Vsak čas imajo Vrbičanje privedi Barbaro, s katero začnemo prav za prav glayni razgovor. Sedaj pa najložje iz ust samega Erazma poizvemo, s kakšnim namenom in s katerim pravom nam je prizadevala njegova mati toliko krivic, žalosti, kazni. (Zadaj se začuje smeh, razgovor, kriki.)

Več kmetov.

(Obrne se proti desni).

Barbaro peljejo, Barbaro peljejo! Poglejte!

Erazem.

(Vzdihne).

O moja mati, uboga mati, ti si še živa, da si le živa! Lokvanec, usmilita se naju! Vse hočeva popraviti, kar sva zakrivila.

Lokvanec.

S teboj usmiljenje — ne rečem! Ali s tvojo materjo! Pri nji naj govori pravica, pri nji, ki nikdar milosti ni poznala.

7. prizor.

Prejšnji. Barbara. Več kmetov.

(Med vriščem pripeljejo Vrbičanje Barbaro v plug vpreženo in jo tepo z biči.)

Barbara.

(Ugleda sina.)

Erazem, Erazem!

Lokvanec.

Možje! Še enkrat vam kličem v spomin! Volili ste me za vodnika, da varujem red.

(Za čas utihnejo.)

Poslušajte torej mene! S pretepanjem in vriskom ne dosežemo ničesar. Mi hočemo sodbo. In sodba naj se vrši mirno. Mi hočemo dokazati, da se nam je godila krivica. Kdor se krivice ne zaveda, on je nedolžen. Treba je, da se zave: potem kazen poboljšuje, drugače pohujšuje. Izprezite Barbaro!

Barbara.

Usmiljenje! Vse vam povrnem, vse popravim. Moj sin, prosi zame!

Kmet.

On je prokleto malo prosil zate.

Drugi.

Saj ni mogel.

Lokvanec.

Pokažimo se pravične! Nam niso niti odgovorili, kadar smo se ponižno pritožili. Mi pa se hočemo vsaj dogovoriti.

Barbara.

(Ko je izprežena, teče k sinu.)

Moj sin, ti si še živ. (Objame ga.) O Bog, kako se nama godi!

(Dva kmeta jo odtrgata od Erazma in posadita poleg njega.)

Oberč.

Tukaj sedita in tukaj odgovarjajta!

(Barbara zagleda na tleh zaboj in na pokrovu zlatnike, ki jih je Andrej položil nanj.)

Barbara.

Kaj vidim, ali ni to najina dedinska zlatnina? Oh tudi to so nama vzeli.

Lokvanec.

Tega nismo mi vzeli, temveč vaš dobri oskrbnik Dizma. Zdaj pa je naše kot majhna odškodnina za nešteto škodo.

Erazem.

O, kje je Dizma? On je tat, on je tudi vzrok najine sedanje nesreče.

Lokvanec.

Ne bojte se zanj! Ako prestopi še naš kraj izgubljen je. Če ostane v tujini, bodi v pregnanstvu brez imetja. Žal, da je ušel.

Barbara.

Vrnite nama svetinje, drage svetinje! Vse drugo bodi vaše!

Lokvanec.

O tem bomo govorili pozneje! A sedaj stopite bliže, vsi podložniki, vsi tlačanje in trpini okrog nje, ki nas je tlačila!

Barbara.

(Primakne se k sinu).

Erazem! Zate sem delala, zate trpela. Prosi zame!

Lokvanec.

Vendar dovolj tukaj! Mi vsi idemo v vas, ker se dela večer. Tam se bomo razgovorili. Ne bojta se, krvi ne bomo pretakali. V Zagrebu bo sodišče v pričo nas samo razsodilo, kaj sta zaslužila. In sodniki najvišji bodo najbolj tlačeni kmetje.

8. prizor.

Prejšnji. Zorič.

Kmetje.

Čujte paket! Glejte, kdo je to? (Vsi se obrnejo proti levi).

Zorič.

(Skoči na levi raz konja).

Možje! — Ljudje! — poslušajte! —

(Vse ga obkoli).

Kje sta, kje sta? (Gleda na okoli. Uzre Erazma in Barbaro.) Hvala Bogu! — Boga hvalite!

Lokvanec.

Govori, Zorič, kaj je? Ti si nekam preplašen.

Zorič.

O zdaj nič več ne. — Zdaj je dobro. Da sta le živa. Hitro naj povem. Vse izgubljeno. Krško je v rokah Jošta Turna.

Vsi.

Bog! Kaj? Zorič, povej, povej! Hitro!

Zorič.

Tristo mrličev naših je vzela Sava. Petsto je ubitih. Grozno, grozno! Kar dela Jošt Turn, to je grozno. Ušesa reže, roke odsekuje. Počakajte, da vam vse povem.

Več glasov.

Zorič, Zorič, govori, govori!

Zorič.

Jaz sem bil ujet od Valvazorja.

Barbara.

(Nasloni se na sina).

Moj sin! Morda je prišla rešitev!

Končan.

(Poleg nje).

Molči, da ti ne potisnem noža v vrat.

Zorič.

Valvazor je stopil k meni in rekel: Zorič ali hočeš živeti? Če hočeš, nekaj stori! Konja ti dam. Pojezdi, kar najhitreje moreš, na Rako. Reci ljudem, da naj prizaneso Erazmu in Barbari. Jezdi, sebi rešiš življenje in svojim tovarišem! Ako sta pa oba že mrtva, potem gorje ubogim ljudem!

Lokvanec.

Vse to, kar praviš, je resnica?

Zorič.

Za živega Boga vam rečem, vse resnica. Rešite se, pustite ju! Vsak čas pride Valvazor sam; v eni uri ali še preje Jošt Turn z uskoškimi vojaki. Ko sem odhajal, prišli so ravno v mesto. Valvazor me je spremljal do konca mesta, da me niso ubili. Daniel Bihački je pal. Njega osveti Turn zdaj.

Lokvanec.

Ali pa veš, Zorič, ki si bil naš zaveznik, kaj je naše geslo: Rajši stokrat umreti, kakor tlačaniti?

Več glasov.

Rajši stokrat umreti, kakor tlačaniti!

(Nekateri pomirjajo).

Zorič.

Kakor hočete. Ali poslušajte me dalje! Valvazor mi je sveto zatrjeval, da vam prizaneso življenje in vrnejo vse stare pravice. Odložiti vam je samo orožje, oprostiti Erazma in Barbaro. Sveto je zatrjeval, rečem vam, in upam, da ni lagal, zakaj Valvazor je dober, kakor ga poznate.

Lokvanec.

(Po premisleku).

Bratje, kaj se vam zdi? Jaz se ne bojim za življenje, jaz ne govorim iz strahu. Ali odločevati nimam sam v tem trenutku. Svetujte, storite, kakor vam je drago!

Več glasov.

Lokvanec, govori tí! Kar storiš ti, storimo mi.

Lokvanec.

(Stopi k Barbari).

Gospa Barbara! Tako vas zopet imenujem. Vi ste slišali vse. In kar je govoril, verjamemo, zakaj Zorič je naš zaveznik. Verjamemo tudi Valvazorju — toda vam ...

Več glasov.

Nič, nič.

Barbara.

Kar ukrene Valvazor, to storim jaz. Rada, rada, še več storim za vas — sama. Za Boga vas prosim, oprostite naju!

Lokvanec.

Vi poravnate storjene krivice in nam enkrat za vedno določite, katere dolžnosti imamo do vas?

Erazem.

Jaz vam rečem, prisezam pri ljubezni, ki me veže do matere, da boste imenovali odslej grajščakinjo na Raki — mater, ne gospo vladarico.

Lokvanec.

Sin priseza, mati samo obeta. Obrnimo se torej k materi! Ni je ožje meje na svetu, kakor je med

življenjem in smrtjo. Vaše življenje je še vedno v naših rokah, četudi je Jošt Turn samo streljaj daleč od nas. Ali ni to za vas slovesen, imeniten, za vedno odločilen trenutek? Govorite!

Barbara.

O, je!

Lokvanec.

V slovesnih trenutkih govori človek slovesno in odločilno. Jaz upam, da bodete vi, če imate srce v prsih, kakor je imamo mi, ki nas imenujete pse, da bodete tudi vi zdaj govorili odločilno, odkritosrčno.

Barbara.

Bom.

Lokvanec.

Nad nami je Bog. On, pred katerim bomo vsi stali v strašnem dnevu plačila in kazni, On, ki ne sodi človeka po licu, po stanu, po krvi, po bogastvu, po učenosti, po starosti, po spolu, On, ki je večer dan, večna resnica, večna pravica, On, kateremu ni skrita nobena trpinova solza, in neben grajščakov posmeh. Pri tem živem Bogu vas zdaj rotim, ali bodete z nami človeško, pravično ravnali? Ali nam bodete vrnili staro pravdo, v kateri so naši očetje pred stoletji ubožno, a zadovoljno in udano živeli? Govorite, prisezite!

Barbara.

Prisezam.

Lokvanec.

(Stopi k Erazmu in mu hoče odkleniti verige.)
Bodi torej!

9. prizor.

Prejšnji. Andrej.

Andrej.

(Malo preje se je kratko menil z Zoričem. Skoči k očetu.)

Oče, ali ste ob um? Ali se vam je vsem zmešalo?
(Odmakne očeta.)

Lokvanec.

Saj si slišal Zoriča?

Andrej.

Molči naj on! Molči naj, sicer je izdajalec. Vsa vojska pri Brežicah še stoji. Od Magaja še nimamo nobenega poročila. Ali tako zaupamo svojemu kralju Gobcu?

Več kmetov.

Prav imaš, Andrej. Ne izpustimo ju, ne izpustimo ju!

Lokvanec.

In kaj naj ukrenemo v teh važnih trenutkih? Jošt Turn, ali vsaj Valvazor utegne priti vsak čas.

Andrej.

Mi ju zapremo, skrijemo na tak kraj, da ju živa duša ne zasledi.

Barbara.

(Skloni se k Erazmu.)

Ah, ah! Sin!

Lokvanec.

In potem...?

Andrej.

Počakamo, kako izteče druga vojska.

Lokvanec.

In če nas umore...?

Andrej.

Umore tudi ta dva. (Pokaže na Barbaro in Erazma.)
Zaprta umrjeta od lakote.

Barbara.

Ne umore, vas, ne umore vas!

Oberč.

Izvrstna misel! Ne bodo nas umorili, dokler teh
dveh ne dobodo živih.

Lokvanec.

Ali ste zadovoljni s tem sklepom?

Mnogo glasov.

Zadovoljni! Prav je! Tako storimo!

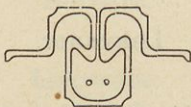
Lokvanec.

Dobro! A potem hitimo. Čas je drag.

Več glasov.

Pojdimo! (Živahno se pomenkuje odidejo in odvedejo
Barbaro in Erazma. Andrej vloži zlatnike v zaboj in ga odnese.)

Zavesa pade.

Peto dejanje.

V ozadji ospredje logarjeve koč. Okno z linami in
vrata zaprta. Pod oknom klop. Jutro.

1. prizor.

Valvazor. Dizma. Katarina.
(Pridejo od leve.)

Valvazor.

No, zdaj poglej, dekle, in se uveri,
da biva res tvoj oče v svojem hramu.
Prevesti sem ga dal sinoči sem.

Katarina.

(Gre k oknu in rahlo odpahne line.)
Gotovo spi. Da, spi moj dragi očka.
(Napol zapahne line nazaj.)

Valvazor.

Zdaj stori ti dolžnost in razodeni!

Katarina.

(Gledaje v tla.)
Ah, ali smem in morem...? Ali...

Dizma.

Ne bodi šleva! Nisi več otrok...

Valvazor.

Pomisli, da storiš le dobro delo.

Katarina.

Povejte mi še enkrat, ali boste
ravnali milostno z Andrejem, s kmeti?

Valvazor.

Kako še dvomiš o besedah moških,
katere sem premišljeno izrekel!
Uskokom svojim sem ukazal strogo,
da niti lasa ne skrivé nikomur.
Ukazal sem, da ujetnikom vsem
dovolijo, karkoli pože. Ne
smejo jih, seveda, oprostiti,
dokler ne pride vitez Turen sam
in ne odloči daljne njih usode.
Naravnost tudi ti povem v obraz,
da vse to delam iz ljubezni gole
do blagega Erazma. Vitez Turen,
prijatelj moj gotovo ne presliši
nobene moje prošnje za to ljustvo.

Dizma.

Le kar povej! Ne boj se Katarina!
Želim ti dobro, ker sem dober sam.

Valvazor.

(Mehko.)

Erazem se ti nič ne smili?

Katarina.

(S tresočim glasom.)

Smili, da!

Tako globoko smili... ah nesrečnik!
On ni zaslužil tega, nikdar ne!

Valvazor.

Zakaj ga torej nočeš odrešiti?

Katarina.

(Tesno vzdihne.)

Povem naj torej, zgodi se karkoli!

(Po premoru.)

Zaprta sta na Rupah pod vasjo
v votlini skalni blizu gozda.

Dizma.

Vem, kje. Že vem. Gospod, kar tja!
Ni daleč. Za menoj! O lopovi!

Valvazor.

Ne bo ti žal, dekle, za to izpoved.

(Naglo odideta na desno.)

2. prizor.

Katarina. Potem Grajan.

(Nekaj časa zamišljena.)

Ne bo mi žal? — Zares! Ne bo mi žal.

(Gorko.)

Zdaj čutim bolj, kot sem čutila kdaj:
Erazem, tvoja je vsa moja duša.

(Gre k oknu in odpre line.)

Še zmerom spi. Naj spi, naj se počije!
Dramila ga ne bom, čakala bom.

Grajan.

(Na ležišču ob oknu v spanji.)

Nebo je krvavo. — Veličastno! Naš kralj! Živi
Bog našega kralja Matija Gobca! Prosti smo — prosti —

Katarina.

(Tiho plašno.)

On sanja. — Mraz je. Line naj zaprem,
da zeblo ga ne bode. Star je, hladen . . .

(Zapre zopet line in gre stran. Odločno.)
Ne, sam ne sme tronutka več ostati,
pa bodi čas enak viharju buren,
pri meni mora biti, mora mora . . .

(Sede na klop.)

Jutranji mir. — Ni ptiča v gozdu čuti.
Ta veter pa, ki v moje lice piha,
tako mehak je, kot da pomlad sluti.
O ti priroda v zimskem spanji tiha,
spomine glasne vzbujaš meni ti.

(Zamisli se.)

Moj očka spi in moja mati spi.
Pod zemljo spi že mnoga, mnoga leta
in gleda z neba name in očeta.
O, da bi jo poznala kterikrat!
Da kterikrat bi pala ji v naročje
tolažbe, svêta milega iskat,
in jokati ji na srci po otročje!
Zaupno, ne obupno. Mati moja,
vesêli se na nebu duša tvoja,
uživaj mir, naj ga ne motim jaz,
edina tvoja hči, na svetu sama.
Le mirno spi in čuj nad nama
nad mano in očetom, zlata mati!
In če je bil usmiljen tebi Bog,
usmiljen bode tudi meni, hčeri!

(Vstane.)

Še vedno mirno?

(Zopet odpre line.)

Grajan.

(V sanjah.)

Lokvanec! Lokvanec!

Katarina.

Kaj se mu le sanja?

Grajan.

Imel sem jo, da bi jo tebi dal. -- Ni je. --
Meni so jo vzeli. -- Katarina, nikar! Pojdi nazaj.
-- k meni --

Katarina.

Govori o meni -- Bog!

Grajan.

Grajske gosti! Hu, hu! -- Andrej ne jokaj!
(Katarina pokrije obraz z rokami.)

Rešil si jo iz turških rok. Prosta je. Drži me,
drži me! Padam -- joj --!
(Vzbudi se.)

Kje sem, kje sem -- tukaj sem. O jaz nesrečnez!

Katarina.

(Skozi okno glasnomilo.)

Oče, oče, jaz sem tukaj. Vi niste sami. (Hiti k
vratom, a so zaklenjena.) Odprite, odprite! Ali čujete?
Jaz sem -- vaša Katarina.

Grajan.

Ali je res, Katarina? Ali je tvoj duh?

Katarina.

Odprite, oče, da vas objamem! Vi molčite? (Zase.)
O Bog, kako so težki hipi to! Odprite, moj oče!
Kako vam je? Vi ste zdravi in niste več hudi? Kaj,
ne da ne? Ne, ne!

Grajan.

(Odpre vrata.)

Moja hči, odkod si prišla?

Katarina.

(Pade mu na vrat.)

Oh, oče, da vas zopet imam!

Grajan.

(Odmakne jo.)

Moja hči, odkod si prišla?

Katarina.

Zakaj me vprašujete? Saj veste!

Grajan.

Moja hči, odkod si prišla?

Katarina.

Vi me tako hladno sprejemate. Moj oče, ali nisem
vaša edina hči? Ali mi niste vi vse na svetu?

(Hoče ga objeti. Grajan jo odmakne.)

Grajan.

Jaz vprašam zadnjič: odkod si prišla?

Katarina.

Odkod? Saj veste . . Prišla sem z gradu po vas
po vas . . .

Grajan.

Zakaj in čemu si šla na grad?

Katarina.

Morala sem. Valvazor me je odvel brž, ko je
dal druge ukleniti.

Grajan.

Seveda kot bodočo grajsko gospo. He, he!

Katarina.

Rada bi ostala v vasi. Za vas sem prosila, da
vas niso uklenili in da so vas sem preveli.

Grajan.

Hm! In kaj ste se na gradu menili? O ženitovanju. Meni se je nekaj podobnega sanjalo . . .

Katarina.

Celo noč sem jokala. Naposled so me pustili do vas, da greste z menoj, ali da . . .

Grajan.

Kar vrni se na grad! Kar beži od tega nekdanjega srečnega kraja! Ne žali svojega sivega očeta, ki stoji z eno nogo v grobu. Ne oskrunjavaj (glasno) s svojo kletno stopinjo tal, kjer je umrla tvoja mati!

Katarina.

(Omahne na klop.)

Oče, oče, kaj mislite o meni? Kaj ste izrekli? Ali nisem vaša hči, edina hči? Vaše besede so meč. Izrecite jih še enkrat in jaz se zgrudim . . .

Grajan.

O Katarina, kaj si storila, ko si zavrgla svojega očeta. Kaj sem ti storil? (Zajoka.) Izdajalka svojega kmetiškega rodu, nezvesta svojemu rešitelju, prijateljica naših največjih sovražnikov! O da bi ne bil vsaj jaz — tvoj oče — ! Molčiš? Ali si odšla? — Le molči, le odidi! Zapusti svojega očeta, naj slep tava, dokler se v večni temi ne ubije!

Katarina.

(Kakor okamenela. Mirno udano.)

Prišla sem po vas, da bi vas peljala v mirno, lepo življenje. Vi me pehate od sebe. A jaz ne pojdem poslej od vas nič več. Ne uresničijo se vaše misli, da bi ostali sami, brez variha.

Grajan.

Ti pojdi od mene! Kamor želiš. Sama si volila, sama ravnaj! Ti nisi več hči, ni pasterka, nič, nič, manj, veliko manj, ko ptujka. O Bog, kako si me ti kaznoval! (Udari se po čelu, kvišku obrnjen z obrazom.) Kako si me ti kaznoval! In zakaj? Ali je nisem ljubil, varoval, učil! Vzel si telesu vid, da ne vidim solnčnega žarka, in zdaj, zdaj si mi pogasil, zatrl tudi žarek dušne ljubezni. Vse izgubljeno! (Katarina sedi nepremično na klopi.) Pa saj pojdem kmalu tjakaj v mirno deželo k svoji prvi Katarini, ki me je zares ljubila. Pustil bom nehvaležni svet. Moje moči pešajo. Potlej je vsega konec, kadar me mrtvega polože v mrzlo zemljo.

3. prizor.

Prejšnja. Uskoki. Lakvanec. Oberč. Končan. Podlesnik. Andrej. (Uklenjeni.)

Prvi Uskok.

Menda je to tisti starec, ki ga želite videti.

Drugi Uskok.

Poglej hčer, ali kdo je! Bogme, tako lepega obraza še nišem videl.

Lokvanec.

Oče Grajan! Hvalite Boga, da ste slepi. O ko bi nas zdaj videli! (Zarožlja z verigami.)

Grajan.

Lokvanec, ali si ti? O Lokvanec, pojdi k meni, da te objamem!

Andrej.

(Stopi h Katarini, ki se mu plašno umiče.)

Zakaj se me bojiš? Poglej, uklenjen sem, in nič hudega ti ne morem storiti.

(Grajan objema kmete in ihti.)

Katarina.

Saj te oprostite, gotovo te oprostite.

Andrej.

Če prav ne. Zate je boljše, da me ne. Ti si pretrgala vez med nama, in zdaj sem prost in zdaj mi je vse eno, kaj se zgodi z menoj. Katarina, zakaj si to storila? Zakaj? Ali ti je bil kateri človek na svetu tako udan, kot jaz?

Grajan.

Andrej, Andrej, kje si? Pojdi na moje prsi! Moj sin, moj sin! (Krili z rokami proti njemu.) Ne govori ž njo, ki ni moja hči, pusti jo ničemnico! (Pade Andreju okoli vratu. Katarina odide na levo.)

Andrej.

(Ozre se.)

Ni je več. — Težko vest ima. Oče Grajan, odkod je prišla?

Grajan.

Ah, Andrej, sram me je povedati, sram. Z grada je prišla. O da sem jaz njen oče!

Andrej.

Premotil jo je! (Ozre se kvišku in dvigne roci.) Izgubljena je, izgubljena!

4. prizor.

Prejšnji. Dizma.

Dizma.

(Ves poten s čutarico v roki.)

Tukaj ste. – Seveda posloviti se morate od tega starca. (Porogljivo starcu.) Kako se že glasi tista pesem: „Le vkup, le vkup, uboga srenja!“ He, he he! „Poslej grajščak bo kmetu brat.“ He, he, he! (Obriše pot.) Dobro, vojščaki! Le držite jih! Toda – delavec je vreden plačila in – krepila. Nate! Tu sem vam prinesel izvrstno kapljo.

Uskoki.

(Veselo stopijo okrog njega.)

O ho, o ho, gospod oskrbnik! Bog plačaj! To pa to! Kako bi točili –?

Dizma.

Kar po bratovski! Pijte pri čepu! Pa dobro vlecite! Če vam ga zmanjka, prinesem še drugo čutaro in tretjo...! (Pijejo.) Le kar! (Andreja rahlo in skrivoma potegne za sabo. Šepetaje.) Andrej, če hočeš, te oprostim! (Uskokom.) S tem le iman nekaj govoriti. Andrej, stopi nekoliko z menoj! Nekaj važnega bi te rad vprašal. (Uskokom.) Pijte, bratci, pijte! (Stopi z Andrejem spred.)

Uskok.

Kam pa, kam!

Dizma.

Nikamor. Od gospoda Erazma imam zanj poročilo. Moram govoriti sam ž njim. (Andreju.) Resno bom govoril po tihem, na glas se bom hlinil, da ne vzbudim suma.

Andrej.

(Nezaupno.)

Kaj? Hitro! Nič prida ne pričakujem od tebe.

Dizma.

(Glasno.)

Andrej, ti veš, kje je Erazem skrit. Ti veš. In ker si pameten človek, zato te prosimo, povej nam, kje.

Andrej.

Ne povem za nič na svetu. (Uskoki pijejo. Nekteri sedejo po tleh, drugi po klopi. Starec se meni z Lokvancem in kmeti.)

Dizma.

(Pokaže mu pilo in klešče. Tiho.)

Andrej, glej, jaz te lahko rešim. Ali veš, kje je moj denar? Gotovo veš.

Andrej.

Dobro vem. Celo daleč ni od tukaj.

Dizma.

(Glasno.)

Kako dober je bil Erazem z Vami! Saj zaradi njega povej, kam ste ju skrili! (Gre k Uskokom.) Ali ni dobra kaplja?

Uskok.

Bogme je. Ali ga damo tudi starcu požirek?

Dizma.

Makar! Dajte mu! A ne bo ga hotel. (Stopi nazaj k Andreju. Tiho.) Če mi pokažeš denar, zvedem te s seboj in oprostim. Andrej, hitro, hitro misli in skleni!

Andrej.

Ne verjamem ti dosti. — In kam naj potem grem?

Dizma.

(Glasno.)

Jošt Turn bo kmalu tukaj in potem ste izgubljeni, če se preje ne usmilite grajskih. (Gre k Uskokom.) Ali imate še kaj? Prokleta trdovraten je ta mladenič! Andreju tiho.) Povem ti, da sta Erazem in Barbara že prosta.

Andrej.

Lažeš.

Dizma.

(Glasno.)

Kaj? Ti me boš dolžil laži! Ti mene, ki sem tako blag človek. (Tiho.) Če ne verjameš, pa sliši! Na Rupah v skalni votlini pod vasjo sta bila skrita, in zdaj, ravnokar ju je rešil Valvazor.

Andrej.

(Plašno osupel.)

Kaj! Bog! — Kdo je izdal? — Ni mogoče.

Dizma.

(Tiho.)

Katarina je povedala. (Glasno.) Daj se vendar omehčati! Ali si ob pamet? (Uskokom.) On ve, kje je grajska zakladnica. Pokazal mi jo bo.

Kmetje.

Nikdar, nikdar!

Uskok.

Le storite, gospod oskrbnik, kar se da storiti. Vi ste premetena glava. — Čutara je vedno lažja. O brezdanja grla! (Nagne čutaro.)

Dizma.

(Stopi k Andreju.)

No? —

Andrej.

(Stoji kakor okamenel. Roke krčevito stisnjene na prsi. S pridušenim glasom.)

Dizma, gospod Dizma! Rešite me! V tistem hipu, ko me odvežete, pokažem vam zaklad. Prisegam pri večnem Bogu, pri vseh svetnikih. Drugače mi recite: pes ...

Dizma.

Dobro torej! A zdaj malo kljubuj in se upiraj na videz! (Gre k Uskoku.) Pravi, da mi pokaže kraj, da je blizu od tukaj.

Andrej.

Pokažem! A mene potem ne sme doleteti tako huda kazen.

Lokvanec.

Andrej, Andrej, ali si ob um? Kaj ti je?

Oberč.

Vse nas zapušča.

Kmetje.

Nov izdajalec.

Uskok.

Molčite! Gospod oskrbnik, vam ga prepuščamo. Spremimo vas ...

Dizma.

Tega ni treba. Prosim pa, da mi kdo posodi puško. Sam hoče iti z menoj.

Andrej.

Samo z vami, z drugim nikomer.

Lokvanec.

(Hoče iti k sinu.)

Andrej, moj sin! (Uskoki ga potisnejo nazaj. Nekdo od Uskokov da Dizmi puško.)

Dizma.

(Andreju.)

Pojdiva! A stopal boš pred menoj! (Uskokom.)
Skoro se vrneva. Počakajte nas tu!

(Odideta na desno.)

5. prizor.

Prejšnji. Zorič.

Zorič.

(Pride od leve dihetaje.)

Tako je. Prav vam je. Zdaj imate. — Kje je Andrej? On, ki me je zmerjal, da sem izdajalec. Erazem in Barbara sta prosta, sta zunaj . . .

Lokvanec.

Kdo pravi? (Kmetje se spogledujejo.)

Zorič.

Jaz, ki sem ju videl na svoje lastne oči. Vsak hip ju vidite tudi vi.

Oberč.

Kdo je izdal skrivališče? Morda sam ti.

Zorič.

Jaz, ki ste me vrgli izmed sebe? Mar sem jaz vedel zanja? Zdaj vas čaka, kar ste hoteli. Poslušali

bi mene! Gospa Barbara jadikuje in zahteva, da se s smrtjo kaznujete za grozo, ki jo je prebila s sinom pod zemljo.

Končan.

Ti govoriš, kakor bi nam privoščil.

Zorič.

Tudi Magaj je premagan in Pasan ujet. Turen je šel z vsemi četami proti Brežicam nad Gobca. Zakaj me niste poslušali?

Grajan.

Ti si nas iznova izdal. Zakaj si prost? – Kje si ničemnik? (Tava proti njemu.) Da te starem ...

Uskok.

Vražji starec! Toliko upornosti ni v nobenem. (Prime ga in potisne v kočo in zapre vrata.) Da bi te zlodej! Ali boš dal mir? (Zoriču.) Povej dalje, kaj je z vojsko!

Zorič.

Čuje se, da je v Beli Krajini upor zadušen. Magaj je izginil. Najbrže na Hrvatsko. A tudi v stubiških Toplicah so bili kmetje poraženi. Jošt Turen se je z veliko četo obrnil proti združeni in največji armadi, ki stoji pod poveljstvom Matije Gobca pri Brežicah. Priklopilo se mu je na stotine grajskih ljudi iz vse Dolenjske.

Uskok.

Odrinimo proti gradu! Gospodu Valvazorju morda ne bi bilo všeč, da smo pustili kmete sem. (Drugi Uskok vrže čutaro pod klop.)

Zorič.

In ravno prihajata Valvazor in Barbara.
(Odidejo na levo.)

6. prizor.

Valvazor. Barbara.

Barbara.

Še tisti večer so me s sinom zaprli. Pri naji je ostal orjaški kmet z malim brašnom mesa in kruha in s posodo vode. Zagrozil nama je precej, ko smo bili sami, da naju prebode z nožem, ako količkaj glasno zavzdihneva. Vpitje naju torej ni moglo rešiti. Ah — ne morem vam primerno izraziti svoje hvaležnosti. Gospod Valvazor, bodite uverjeni, da vas nikoli ne pozabim.

Valvazor.

Ne govorite o hvali! Nisem mnogo storil, a kar sem storil, to sprejmite za dokaz moje ljubezni do vaše rodbine. Mislil sem že tisti dan priti do Rake, ko sem poslal Zoriča h kmetom z naročilom, naj vaju oprostite, toda počila je vest, da kani del kmetiške vojske od Brežic sèm naskočiti Krško in nam je zopet iztrgati. Zato sem moral čakati nekaj dni. Včeraj mi je Dizma nasvetoval, da iz Katarine izvlecimo skrivnost, kje sta zaprta. Zato sva jo odvedla na grad in z veliko silo sva jo šele zjutraj pripravila do tega, da nama je povedala. Časi so zares hudi in gorje, kadar prime nevešča roka vendarle za orožje. Kmetom se ni godila povsod pravica, a tudi ne krivica. O današnji dobi se bo mnogo govorilo v poznejših časih. Premenile se bodo razmere med nami in podložniki, in krivda teh bojov pade najbrže bolj na nas nego na kmete. In dejal bi — po pravici. Zakaj — tega mi ne zamerite, gospa! — predno seže kmet od mirnega pluga po krvavem orožju, morajo se mu življenjska tla majati. In tisti, ki jih majo in tisti, kateri tem pomagajo, odgovarjali bodo pred Bogom. Meni

samemu zdaj ni bilo mogoče ravnati drugače. Kmetov ne bi dal ukleniti, ako bi vaju dobil prosta. Gotovo ne, ker sem tako obljubil.

Barbara.

Gospod, vi ste zelo dobrohotni in dobro sodite tudi o kmetu. Jaz ne poznam tega ljudstva. Ali se sploh zaveda, da živi in čemu živi? — Pa kje se mudi Erazem, moj dragi sin. Zdi se mi, kakor bi ga vdrugo rodila. Zato mi je zdaj dvojno bogastvo.

Valvazor.

Kje je! Katarino išče. Ne bo dolgo, da pride sem. Sicer pa smo varni. Tudi v Vrbičje in sosednje vasi sem razposlal Uskoke.

Barbara.

Samo novice o Gobcu bi rada čula še tukaj. Potem odpotujem na Ogrsko. Za vedno zapustim kraj, kjer sem prebila te strašne ure.

Valvazor.

In Katarina gre z vami —?

Barbara.

To je grenka kaplja, ki mi bo grenila življenje ob sinu. A ker ni pomoči, se moram udati. Tu prebiva njen oče, ne? Naš hud nasprotnik!

Valvazor.

Čujem, da vzdihuje notri. Kakor blisk se je raznesla po deželi njegova pesem: Le vkup, le vkup, uboga srenja! Ali ga hočete videti? (Odpre vrata.) He, Grajan!

Grajan.

(Iz koč.)

Kdo je? Tuji glasovi. Kaj mi hočete, slepcu?

Valvazor.

Jaz sem Valvazor in gospa Barbara.

(Grajan stopi na prag.)

Barbara.

Pustimo ga! Ne maram ga videti.

Grajan.

Kaj ste storili z nami! Kaj ste storili z nami? Ljudje ste brez milosti, brez srca! Dajte mi hčer nazaj! Proklet bodi do groba in čez grob, kdor mi jo vzame.

Valvazor.

Star si. Ne kolni in ne delaj nam krivice! Nihče ti ni hčere vzel. Ona sama iz proste volje gre za gospodom Erazmom. In ti si šteje v čast, v velikansko čast ...

Grajan.

V sramoto, v velikansko sramoto ...

Barbara.

(Zatisne si uho.)

Ne morem slišati. O, koliko ponižanje! In tega gada smo godili na naši zemlji, v naši koči.

Valvazor.

Molči, Grajan, in spravi se spat, da se ti kaj hujšega ne zgodi! (Zaloputne vrata pred njim.)

7. prizor.

Prejšnja. Dva Uskoka.

Prvi Uskok.

(Prinese zaboj.)

Milostivi gospod in gospa. Prinesla sva ta - le zaboj z zlatniki, ker se nama zdi, da utegnejo biti vaši.

Barbara.

To je tisti zaboj, ki so ga nama kazali zadnjič kmetje. (Odpre pokrov.) Resnično! Naši zlatniki so, naše svetinje.

Valvazor.

Kje ste ga dobila?

Drugi Uskok.

Ko sva šla iz Vrbičja, videla sva bežečega človeka s tem zabojem. Zaklicala sva mu: stoj! Nato je potegnil puško z rame, da bi streljal na naju. Moj tovariš pa mu je delo prestrezel in preje nanj ustrelil. Ko je padel, šla sva k njemu in odprla zaboj.

Valvazor.

Pa kdo je bil ta človek? Kakšen je bil?

Prvi Uskok.

Človek šibke postave, suhljatega obraza, vdrtih oči.

Barbara.

Dizma je bil. Nihče drugi kot Dizma. Kako je bil oblečen?

Drugi Uskok.

Nekoliko boljše kot kmet. Kmet ni bil. Imel je črno suknjo.

Valvazor.

Ali si ga do mrtvega?

Prvi Uskok.

Nisem mislil, toda v naglici sem ga zadel v prsi, ne v nogo, kamor sem hotel meriti.

Barbara.

O Bog! Nesrečni Dizma! Tega ni zaslužil.

Valvazor.

Za nas je mnogo storil. A zdaj ni več pomoči.
Ta zaboj naj neseta z nama na grad! Kaj ne, gospa?
(Odidejo na levo.)

8. prizor.

Erazem. Potem Katarina.

Erazem.

(Od desne.)

Ni je na gradu, ni je v vasi. — Kje je?
Tu je počakam. Sem gotovo pride.
O kdaj zagledam zopet njen obraz,
nje lice, solnce svojega življenja!

Katarina.

(Od leve.)

Erazem!

Erazem.

Katarina!

Katarina.

Vi ste tukaj?

Erazem.

O pojdi k meni moja draga duša,
da te pritisnem na ljubeče prsi!
(Gre k nji, seže ji v roko in hoče objeti.)

Katarina.

(Izviije se mu rahlo.)

Gospod Erazem, da ste živi le!
Imeli ste strahotne ure.

Erazem.

Tem lepše čakajo me zdaj pri tebi.
Vse je končano, vse pozabljeno.

Imam te in nič več ne izpustim.
Z menoj, z menoj na grad nemudoma!
Čim bolj se bliža najina združitev,
tem bolj me neki strah teži in slutnja,
da naju kdo utegne še ločiti.
O Katarina, hiti zdaj z menoj!

Katarina.

Postojte in se spomnite besed,
ki sem jih govorila vam na gradu.
Ne morem iti z vani brez očeta.

Erazem.

O pomnim jih. Da, z nama more oče!
Tako. Je-li doma? Kar pojdi ponj!
Oba stopiva k njemu! Je-li notri?

Katarina.

Oba nikar! Erazem, počakajte!
Poznam očeta. Silno hud je še
na vas in name. Če vas zdaj ugleda, *in je sloj!*
lahko da vas prekolne, strašno žali.

Erazem.

Objamem ga kot svojega očeta,
z besedo milo mu srce utalim.
Jaz mislim, da bi vse dosegel zdaj
pri njem -- tako je mehka moja duša.
O Katarina, brž, le brž po njega!

Katarina.

Ne! Sama pojdem, sama ga preverim..
Veliko moč občutim tudi jaz.
S solzami prala bom mu velo lice
in sladko šepetala na uho.
Če ni od kamena, usliši me.

Erazem.

Kje naj te jaz počakam, ljuba moja?

Katarina.

Vrnite se na grad in tam čakajte!
V nekterih hipih se ne da vihar
v njegovih prsih pomiriti.

Erazem.

Dobro!

S kopnečim srcem vaju bodem čakal.
(Odide na levo.)

9. prizor.

Katarina. Potem Grajan.

Katarina.

Poslednji boj in potlej sladka zmaga
in potlej mir in potlej blažen raj.
Nebeška moč naj mi besede zлага,
da ž njimi omečim očeta zdaj.
Ne bo mu žal, ne bo nikomur žal,
kdor stopi pod Erazmovo zavetje.
On bode v blagoslov preliti znal
užaljenih tlačanov zdaj prokletje.

(Odpre vrata in zakliče.)

Moj oče! Spet sem tukaj, vaša hči.

(Gre noter.)

Grajan.

(Od znotraj.)

Kdo? Ti si? — Ha, ti nisi moja hči,
Poberi se iz rojstne svoje kože!
Ven! Ven! Ne drasti me! Glej, star sem
in slep in slab..

Katarina.

(Prijoka iz kočē.)

O ne tako, moj očē!
Brez vas ne grem nikamor več, nikamor!

Grajan.

(Pritava za njo.)

Počakaj malo! (Sede na klop.)
Mesto blagoslova
izrekel bi najrajši nad teboj
prekle...

Katarina.

(Položi mu roko na usta.)

Ne, ne! Molčite! Tiho! Tiho!
O poslušajte me, sodite mirno!

Grajan.

(Dvigne desnico.)

Poglej, tam gori te bo sodil Bog.
Srca ti ni ganila moja sodba,
zato naj zanaprej molčim na zemlji,
dokler za vselej ne obmolknem v zemlji.
A pomni to! Nikdar ne sili jagnje
med volčjo čredo, ako preje ni
narave svoje premenilo v volčjo.

Katarina.

Ves drugi je Erazem, ves drugačen.
Jaz ga poznam, a vi ga ne poznate.

10. prizor.

Prejšnja. Andrej.

Andrej.

(Stopi nenadoma od desne.)

Oče Grajan! Bog z vami! (Zagledavši Katarino,
prebledi in se trpko nasmehne.)

Katarina.

(Zgane se osupla.)

Andrej!

Andrej.

Oče Grajan, saj me poznate.

Grajan.

Ali nisi – ? O ti si Andrej, moj sin Andrej. Daj mi roko! (Katarina hoče oditi.)

Andrej.

Počakaj! Ali mi nimaš nič novega povedati? Glej, zadnjikrat sva skupaj. Mudi se ti. Vem, zakaj in kam. A le počakaj! Prišel sem po slovo.

Grajan.

Kdo te je rešil? Kam si preje izginil? Zahvaljen Bog, da si živ!

Andrej.

Kdo me je rešil? Kaj tisto! Pravična Božja roka in krivična Dizmova.

Grajan.

O ljubi Andrej, da si le tukaj! Ali si varen?

Andrej.

Ker vidim oba, čutim se varnega. Meni je malo do življenja. (Katarina hoče zopet oditi.)

Andrej.

Počakaj, Katarina, počakaj!

Katarina.

Oh, Andrej, pusti me! Govorita sama! Potem se vrnem, čez malo časa...

Andrej.

Poslušaj naju! Vsaj očeta poslušaj!

Katarina.

Andrej, izprosila sem ti življenje.

Andrej.

In v istem trenutku prinesla smrt. Jaz te ne izpustim, dokler se ne ločim.

Grajan.

Pusti jo, Andrej! Ne govori ž njo! Pojdi k meni! Ti si moj sin! Tolaži me! Pomagaj mi! Vodi me! (Andrej gre k njemu in mu dene roko čez rame.)

Tako, Andrej! Zapuščen sem in slab. Na svetu nimam žive duše, ki bi me ljubila.

Katarina.

(Pade pred očeta glasno jokaje.)

Moj oče, kaj sem vam storila? Iz ljubezni do vas sem se vrnila, iz ljubezni do vas hočem ostati tukaj.

Andrej.

(Zbadljivo.)

Velika ljubezen zares! Zato je zame nič ni ostalo. Katarina, nekaj besed še hočem s teboj govoriti. Toda ne tik pred očetom. Vstani!

(Katarina vstane in se vrže očetu na prsi. Grajan jo odmakne.)

Katarina.

Vi morite svojo hčer. Bodi! Bog na nebu ve, da sem nedolžna in On me bo mileje sodil, kot me sodite vi. (Stopi od očeta.)

Andrej.

(Prime jo za roko.)

Čas je prišel. – Stopi bližje! Privošči tudi meni malo besed! (Prime jo za roko.) Nisem mislil, da bom tako kmalu govoril s teboj!

Katarina.

(Brani se s plašnim pogledom.)

Andrej, pusti me, pusti me! Ne maram ...

Grajan.

Ne govori ž njo! Pusti jo! Ni te vredna.

Andrej.

Oče, prosim vas, pojdite v kočo! Imam govoriti s hčerjo.

Grajan.

Nič ni treba govoriti.

Andrej.

Moja je. Meni ste jo dali. Ali ne? Torej smem in hočem ž njo obravnavati in sicer sam. Oče, pojdite v kočo! Rečem vam.

Grajan.

Saj grem, saj grem, Andrej. Kakor ti želiš, kar ti želiš. Saj si moj sin, moj zet, moj ... (Mrmraje gre noter.)

Andrej.

(Zapiraje vrata za njim in držeč Katarino za roko. Grajanu.)

Kmalu se zopet vidiva, prav kmalu.

(Katarini, s katero stopi nekoliko spred, z globokim, slovesnim glasom.)

Katarina, zakaj me nisi ljubila? (Katarina povesi lice.) Katarina, zakaj mi nisi tega povedala? Ali ne

pomniš, ko sem rekel, da te ne pustim (divje, počasi)
za nič — nikdar — nikomur na celém svetu? Spravi
se z Bogom!

(Iz vleče izza pasu kratko bodalo.)

Katarina.

Križani Bog! Andrej, kaj imaš v roki? In čemu?
Gorjé!

Andrej.

Kmalu bo o tem vedelo tvoje srce.

Katarina.

Andrej, prosim, prosim . . .

Andrej.

Prepozno! (Potisne ji bodalo v prsi.)

Katarina.

(Bolestno vzkrikne.)

O Jezus! (Andrej naglo odide.)

11. prizor.

Grajan. Katarina.

Katarina.

(Tišči obe roki na prsi.)

Pomoč -- oče — pomoč — Bog!

Grajan.

(Pritava iz koč.)

Kaj je? Kje je Andrej? (Sede na klop.)

Katarina.

(Pade pred očeta.)

Šel je — prebodel me je — oče — jaz — jaz.
(Nasloni se mu na kolena. Grajan začuti gorko kri.)

Grajan.

Kaj je Katarina? — (Plašno in glasno.) Kaj ti je?
Ali je to kri, ali je to rana? Govori, dej!

Katarina.

To — je — kri — oče — pomoč! — Umiram.
Ooo — odpustite, oče — Bog — mi odpusti grehe —!
Blizu konca sem. Oče, ali ni človeka, da bi . . . ne
morem . . . Pojdite brž — na grad —!

Grajan.

(Drži jo, da se ne zgrudi.)

Katarina, tišči rano! Smrtna ni, ne more biti. He,
ljudje! (Na ves glas.) Pomoč! O Kristus moj!

Katarina.

Oče — prepozno — vse — ali — mi — od-
pustite? (S slabotnim glasom.) Jaz sem vas — ljubila
— zmerom — — oče, povejte! (Glava ji omahne na
starčevo roko.)

Grajan.

Katarina, ne umri, ne umri! Vse je pozabljeno.
Katarina, ali spiš? (Vzdigne ji glavo.) Katarina!

Katarina.

(S filhim glasom.)

Z Bogom — oče — noč — večeri se — Erazem
— kje — kje —

Grajan.

Le mirno spavaj, moja hči! Tako lepo se na-
sloni na mojo roko pa zaspil! Pa nikar ne govori!

Govorjenje usope. Tako, lepo, moja Katarina. Le pozabi, da sem bil hud! Časih sem hud. Saj nisem dolgo. Ali spiš? (Boža ji lice. Zadaž iz daleč se čuje hrup, vriskanje moških in jokanje ženskih.) Gorje, če mi predramijo hčer! (Vzdigne jo in nadene in nese v kočo. Nežno-mehko.) V posteljo moraš iti, v posteljo, ubožica, kaj pa . . . (Zapre od znotraj vrata, potem line.)

12. prizor.

Valvazor. Erazem. Potem sèl z Uskoki.

Valvazor.

Meni se zdi, da očeta nikakor ne pregovoriš. Vzemi Katarino in pusti starca in preskrbi zanj varno zavetje! To je edino, kar moreš ukreniti v tem položaji.

Sèl.

(Z Uskoki.)

Klanjam se, visoki vitez. Poslanec sem viteza Turna. Veselo novico vam prinašam. Pri Brežicah je bila premagana vsa kmetiška vojska. Kralj Gobec je ujet. Odpeljali so ga v Zagreb, kjer ga mislijo venčati z razbeljeno krono. Naroča vam po meni, da privedete vse kolovodje in hujše upornike uklenjene v Zagreb, kjer se bo vršila sodba.

Valvazor.

Zahvaljen večni Bog!

Erazem.

(Oddahne se. S srečnim smehljajem.)

Ah — zdaj, zdaj je Katarina moja!

Sèl.

Gospe grajščakinji smo to že sporočili. Prišla je naproti vojaškemu oddelku, ki je zdaj v vasi . . .

Uskok.

in vriska in pije.

13. prizor.

Prejšnji. Andrej.

Andrej.

(Stopi med Valvazorja in Uskoke.)

Tudi mene imejte! (Prekriža roki in jim pomoli Uskokom.) Smrti se ne bojim, a sramotnega imena: izdajnik, begun, bi se bal. Uklenite me!

Valvazor.

(Osupel.)

Kdo te je rešil? (Uskokom.) Uklenite ga!

(Uskoki ga uklenejo.)

Erazem.

(Strese se.)

Prost je bil — prost je bil . . .

Valvazor.

Erazem, pojdimo zdaj! (Uskokom.) Vedite ga k drugim ujetnikom! Z nami pojde v Zagreb.

Andrej.

(Odpahne vrata in zakliče v koč.)

Oče Grajan, odpustite mi krvavi čin! Z Bogom na veke!

(Odidejo sèl, Uskoki in Andrej.)

Erazem.

(Plašno Valvazorju.)

Kaj je rekel? Kaj je rekel — o Bog — jaz slutim . . . Pojdiva za njim, hitro, da pove jasno . . .

(Prime Valvazorja za roko. Odideta.)

14. prizor.

Grajan.

(Prinese hčer in omahne na klop.)

Katarina! (Pritajeno silno.) Katarina! (Strese jo nekoliko, potem divje bolešno.) Mrtva! Mrtva! (Med ihte čim jokom.) O nebeški Bog! O gorje nad vsa gorja! (Poljubi jo.) Hladna usta. Katarina, še enkrat me poglej, še enkrat, samo enkrat! Odpri oči, odpri usta! Usmili se me ubozega starca! (Položi nje glavo na roko, da je obrnjena kvišku.) Čuj, Katarina, kolikrat sva sedela tako skupaj! Ti si me poslušala in jaz sem bil srečen ob tebi bolj, kakor more biti kak človek na svetu. O, ti nisi mrtva. In jaz, ali sem jaz . . ne . . . ne . . jaz nisem — prav nič — nič nisem kriv — Bog, Bog — jaz nisem kriv tvoje smrti. (Prime se z roko na srčno stran.) Kaj hruje tu notri? Jaz nisem kriv! Katarina, Katarina, kamen, pravijo, da se usmili, reci samo eno besedo — da nisem kriv. (Pade čeznjo in tiho joka.) Katarina, odpusti, odpusti . . ! (Dvigne glavo in omahne ž njo na steno.)

15. prizor.

Valvazor. Erazem.

Erazem.

(Zapazi blede lice in okrvavljeno obleko Katarine, pade Valvazorju okrog vratu.)

Ivan! Valvazor! Ali vidiš? Jaz si ne upam več pogledati tja. Poglej, povej ti!

Valvazor.

Meni se zdi — o usmiljeni Bog — dekle je mrtvo.

Erazem.

Mrtva? Mrtva? O ne! (Vzhiti k nji in jo prime za roko.) Katarina, Katarina! Ali čuješ? — Mrtva je. (Objame zopet Valvazorja.) O jaz sem slutil in se bal! Prepozno!

Valvazor.

Umorjena je. Erazem, umiri se! Ne bodi otrok!

Grajan.

(Ki je sedel doslej nepremično, kakor v sanjah.)

Erazem — — Erazem — ali ni bila to nje zadnja beseda?

Erazem.

(Skloni se h Katarini.)

O Katarina!

Poprej te smrtni angelj je poljubil,
kot mogel sem te poljubiti jaz.

Na zemlji sem te vekomaj izgubil.
Poljubim naj vsaj mrtvi tvoj obraz.

(Poljubi jo.)

Kjerkoli si postavim kdaj še dom,
pozabil te nikjer, nikdar ne bom.

(Gleda jo kakor zamaknjen.)

Valvazor.

Erazem, vstani! Pojdiva! Potolaži se! Vse na svetu človek preboli. Tudi ti preboliš to bolečino.

Erazem.

(Kakor bi ga ne slišal.)

Pozabil te nikjer, nikdar ne bom.

(Vstane. Valvazorju.)

Ti hočeš, da bi šel. Zdaj še ne grem.

Na Rako naj jo hlapci preneso;

odeta v cvetje naj en dan počiva

v dvorani na ležišči snežnobelem.

Potem odidem jaz odtod za vedno.

Grajan.

Ne, ne! Moja je. Moja je bila živa, moja bodi mrtva! (S težko silo jo dvigne in odnese na desno.)

Valvazor.

(Drži Erazma, ki hoče za njima.)

Pusti ju! Pusti starca v divji žalosti! Kaj hočeš z mrtvecem? (Erazem omahne na klop in pokrije obraz z rokami.)

Ni ti bilo usojeno. In prav je po eni plati. S starcem bi imel težave do smrti. Brez očeta ne bi bila srečna ona in ti, ali bi bil srečen ob nesrečni ženi?

(Sede poleg njega.)

Kaj naj storim z Andrejem?

Erazem.

Kar hočete, kar hočete Vse je proč!

16. prizor.

Prejšnja. Barbara.

Barbara.

(Prestrašena.)

Kaj se je zgodilo?

Erazem.

(Pade ji na prsi.)

Mati, mati!

Barbara.

Starec in dekle ležita na tleh — mrtva — objeta.

Vaivazor.

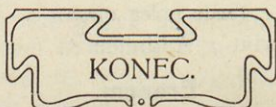
Torej ga je žalost zmogla. — (Zadaj se začuje divje petje vojakov in Uskokov.) Erazem! Potolaži se za Boga! Pomisli vendar, da obhajamo imeniten dan. Čuj veselo petje! (Prime ga za roko.) Končan je boj za pravdo.

Erazem.

(Zamolκλο.)

In pravda za srce -- končana.

Zavesa pade.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000083111

